

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra hudební výchovy

Diplomová práce

Bc. Veronika Máchová

Učitelství matematiky pro 2. stupeň základních škol

a učitelství hudební výchovy pro střední školy a 2. stupeň základních škol

Brundibár Hanse Kráasy a jeho pedagogické využití

Vedoucí práce: PaedDr. Lena Pulchertová, Ph.D.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených zdrojů a literatury.

V Olomouci dne 1. 4. 2013

.....
vlastnoruční podpis

Děkuji PaedDr. Leně Pulchertové, Ph.D. za odborné vedení práce, ochotu a cenné rady, režiséru Aleši Koudelovi za poskytnutí dokumentárního filmu Brundibár – opera za zdmi ghetta, PaedDr. Evě Petrášové za zapůjčení kronik dětského pěveckého sboru Domino a v neposlední řadě děkuji své rodině za podporu.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 TEREZÍN.....	8
1.1 Budování města Terezín a jeho počátky.....	8
1.2 Terezín v období 2. světové války.....	11
1.3 Terezín po skončení 2. světové války.....	16
2 POSTAVENÍ ŽIDŮ V OBDOBÍ LET 1939-1941	18
3 KULTURNÍ ŽIVOT V TEREZÍNSKÉM GHETTU.....	20
3.1 Etapy kulturního vývoje	20
3.1.1 První etapa.....	20
3.1.2 Druhá etapa.....	21
3.1.3 Třetí etapa.....	23
3.1.4 Čtvrtá etapa.....	23
3.1.5 Pátá etapa.....	25
3.2 Hudebníci v terezínském ghettu	26
3.2.1 Viktor Ullmann.....	26
3.2.2 Karel Reiner.....	27
3.2.3 Rafael Schächter.....	29
3.2.4 Pavel Haas	30
3.2.5 Gideon Klein	31
4 DĚTI V TEREZÍNĚ	32
4.1 Výtvarná tvorba dětí	32
4.1.1 Helga Weisssová (Hošková)	33
4.2 Literární tvorba dětí	33
4.2.1 Vedem.....	34
4.2.2 Kamarád	34
4.2.3 Domov	34
4.3 Divadelní a hudební tvorba dětí.....	35
5 AUTOŘI OPERY BRUNDIBÁR.....	36
5.1 Hans Krása.....	36
5.2 Adolf Hoffmeister.....	40

6 BRUNDIBÁR.....	42
6.1 Vznik opery	42
6.2 Děj	42
6.3 Obsazení	43
6.4 Historie opery	43
6.4.1 Praha	43
6.4.2 Terezín	44
6.5 Dvě autorské verze opery Brundibár a jejich srovnání.....	47
6.6 Struktura opery a hudební motivy hlavních postav	52
6.7 Nejznámější písně opery.....	55
6.8 Opera Brundibár v dnešní době	57
6.8.1 Brundibár a Dismanův rozhlasový dětský soubor.....	57
6.8.2 Brundibár a Dětská opera Praha	57
6.8.3 Brundibár v režii Vandy Drozdové	58
6.8.4 Brundibár a dětský pěvecký sbor Domino	58
7 PEDAGOGICKÉ VYUŽITÍ OPERY BRUNDIBÁR.....	60
7.1 Využití Brundibára v hodinách hudební výchovy na 2. stupni ZŠ.....	61
7.1.1 Hudební pojmy a Brundibár	61
7.2 Prezentace a pracovní listy	62
7.2.1 Snímky z prezentace Brundibár: Dětská opera a Pracovní list A.....	63
7.2.2 Snímky z prezentace Brundibár: Poslech a Pracovní list B	70
ZÁVĚR	77
SUMMARY	77
POUŽITÁ LITERATURA.....	79
SEZNAM PŘÍLOH.....	86
PŘÍLOHY	
ANOTACE	

ÚVOD

Hlavním tématem předložené diplomové práce je dětská opera Brundibár. Jelikož je dnes spojována především s židovským ghettem Terezín, zaměřuji se nejprve na něj. V první kapitole popisuji důvody jeho vzniku, počátky a také historii mapující proměny napříč oběma světovými válkami až po současnost. K získání dat a informací jsem využila literaturu věnovanou přímo tomuto pevnostnímu celku a oficiální internetové stránky vztahující se k městu Terezín a Památníku Terezín. K získání konkrétnějších představ jsem podnikla návštěvu Terezína.

Následující kapitola přibližuje postavení židovského obyvatelstva v období kolem roku 1939. Svým rozsahem je v porovnání s ostatními kratší, dle mého názoru je však důležitá k pochopení příčin a souvislostí vzniku Terezína jako ghetta, a proto jsem ji zde zařadila. V další části se opět zabývám Terezínem, tentokrát však už pouze obdobím 2. světové války. Zaměřuji se na kulturní dění ghetta, které mu zajistilo specifické postavení mezi všemi ostatními sběrnými tábory na našem území. Jsou zde popsány etapy kulturního vývoje a nejvýraznější osobnosti hudebního života ghetta. Jedna z kapitol je věnována dětem, které měly stejně jako hudebníci v Terezíně své specifické místo. Díky jejich literární, výtvarné a také hudební tvorbě se nám zachovalo mnoho obrázků, deníků, časopisů, básní a písní, skrze které můžeme poznat život v koncentračním táboře jejich očima.

Opera Brundibár je společným dílem autorů Hanse Krásky a Adolfa Hoffmeistera. Uvádím proto důležitá životní data těchto umělců a stěžejní díla jejich tvorby. Informace o hudebníku Kráskovi jsem čerpala především od autorky Červinkové (2003), která se podrobně zabývá jeho životem a dílem. Údaje vztahující se k libretistovi opery jsem získala ve slovnících českých umělců, slovnících zakázaných spisovatelů či v jeho autobiografické publikaci.

Poslední část je věnována samotné opeře Brundibár. Nejprve uvádím důvody vzniku opery, seznamuji s dějem a obsazením. Přibližuji její zajímavou historii a s ní související důvod existence dvou odlišných autorských verzí – terezínské a pražské. Jejich strukturální a instrumentální rozdíly uvádím v přehledných tabulkách, které kapitola obsahuje. Dále už se zabývám osudem Brundibára v ghettu Terezín. Nakonec zmiňuji několik dětských

hudebních těles, která se opeře věnují v současnosti. V této kapitole jsem opět těžila z návštěvy Terezína, především pak z prohlídek tematických expozic. Velkým přínosem mi byly videonahrávky výpovědí pamětníků a dokumentární film režiséra Aleše Koudely. Pomohla mi také osobní zkušenost z dětství, kdy jsem měla v této opeře možnost zpívat v dětském sboru.

Poslední kapitola je věnována pedagogickému využití opery. Nabízí nápady, jak začlenit Brundibára do výuky hudební výchovy a materiály vhodné k tomuto účelu. Součástí kapitoly jsou pracovní listy a snímky z prezentací v PowerPointu, jež byly k pracovním listům vytvořeny.

1 TEREZÍN

Pevnostní celek Terezín se nachází v severních Čechách v Ústeckém kraji 60 kilometrů severovýchodně od Prahy a přibližně 3 kilometry jihovýchodně od Litoměřic. Byl postaven na konci 18. století, aby chránil pozemní komunikaci spojující Drážďany s Prahou a vodní cestu řeky Labe. V období druhé světové války byl nacisty zneužit jako koncentrační tábor pro židovské obyvatelstvo. Dnes je Terezín Národní kulturní památkou.¹

1.1 Budování města Terezín a jeho počátky

O vybudování pevnosti bylo rozhodnuto v době rakousko-pruských válek. Tehdejší panovník Josef II. rozhodl, že postaví vojenskou pevnost, která bude plnit obrannou a zásobovací funkci. Na území poblíž Litoměřic se císař poprvé zastavil již roku 1766, během cesty do Drážďan. Roku 1778 podnikl spolu s generálem Laudonem a generálem Hadikem cestu kolem severních hranic českých zemí s cílem nalézt v hodné místo pro zamýšlenou pevnost. Toho roku se opět zastavil poblíž Litoměřic a vrátil se tam ještě následujícího roku. Počátkem roku 1780 se definitivně rozhodl, že pevnost vybuduje v dolním povodí řeky Ohře, poblíž jejího soutoku s Labem, v oblasti s bohatou vegetací, která pevnost dokonale a přirozeně skryje. V těchto místech se však tehdy nacházely dvě obce, Německé Kopisty a Trávnice, které bylo potřeba vystěhovat a pozemky odkoupit. Vše proběhlo velmi rychle. Již 10. října 1780 byl položen základní kámen nové pevnosti. Této události se osobně zúčastnil císař Josef II. a při jeho slavnostním pokládání prý pronesl: „*Zemi k obraně, matce ke cti.*“ („*Dem Landezur Wehr, der Mutter zur Ehr.*“)² Pevnost pojmenoval po své matce, císařovně Marii Terezií Terezín (Theresienstadt).

Za autora projektu pevnosti je považován generál hrabě Karl Pellegrini. Samotná stavba potom probíhala pod vedením plukovníka inženýra - později generála, maršála a od roku 1789 prvního velitele Terezína - Karla Niklase, svob. pána von Steinmetz, který byl velitelem pevnosti až do své smrti roku 1798. Pochován je na terezínském hřbitově.

Práce na stavbě započaly roku 1781. Celé místo se muselo nejprve odvodnit, protože bylo nutné vysušit bažiny, aby půda unesla tak mohutnou stavbu. Řeka Ohře byla svedena do nového umělého koryta, ve kterém už zůstala až dodnes. Kolem Terezína bylo

¹ VOTOČEK, Otakar., KOSTKOVÁ, Zdeňka: Terezín, Odeon, Praha 1980.

² Tamtéž, s. 16.

vystavěno pět cihlen, které v době stavby, jež trvala přibližně deset let, vyprodukovaly desítky až stovky milionů cihel. Na stavbu byl kromě červených cihel použit kámen, pískovec, vápenec a dřevo. Stavba pevnosti a výroba cihel zaměstnala okolo 14 000 dělníků, kteří museli být ubytováni v okolních vesnicích.

Terezín je obehnan uměle vybudovanými valy a příkopy, protéká jím řeka Ohře, která ho rozděluje na Malou pevnost a Velkou pevnost. Celkově se však Terezín skládá ze tří celků, jimiž jsou Malá pevnost, Velká pevnost a opevněný prostor spojující obě pevnosti. Půdorys celého objektu je na první pohled velmi pravidelný a přehledný, jak ukazuje obrázek 1.

Obrázek 1. Mapa pevnosti Terezín (BaB, 2006)

Velká pevnost, tzv. Hlavní, leží na levém břehu nového koryta řeky Ohře a má tvar protáhlého osmiúhelníku. V každém rohu je umístěn pětiboký bastion.³ Do Velké pevnosti se vcházelo čtyřmi branami – Litoměřickou (Saskou) na severozápadě, Pražskou (Bohušovickou) na jihozápadě, Horní bránou a Dolní bránou. Všechny brány byly tvořeny kamennou klenbou. Nejvýraznější, co se architektonického pohledu týče, byla brána Litoměřická.⁴

Stavby uvnitř pevnosti, jak kasárny, tak obytné civilní budovy, byly vystavěny ve vojenském klasicistním stylu. Pevné zdi budov byly navrženy tak, aby odolaly dělostřeleckému bombardování. Centrem Velké pevnosti je obdélníkové náměstí, kolem kterého je pravidelně uspořádáno třicet čtvercových bloků budov. Ulice mezi bloky domů jsou přehledné.

Malá pevnost, do níž se vcházelo dvěma branami, se nachází na pravém břehu řeky Ohře. Svým tvarem připomíná obdélník se dvěma bastiony a dvěma polobastiony. V objektu se nacházela věznice, cely, samoty, strážnice, skladiště a marodky. V době, kdy byla Malá pevnost pod vedením gestapa, se tu nacházely ještě kanceláře, márnice, hromadné hroby, ale také kino a bazén. Bazén plnil protipožární funkci, ale byl také rekreačně využíván dozorci a jejich rodinami.⁵

Na jihovýchod od Malé pevnosti je situována malá pětiboká pevnůstka spojená s Malou pevností chráněným přístupem. Má vlastní val i příkop. Pod Terezínem (Velkou pevností) byla vybudována rozsáhlá a členitá síť podzemních chodeb dlouhá 30 km. Valy kolem obou pevností vedou také podzemní chodby, jedná se však o dva uzavřené cykly, které nejsou propojeny. Celkově tak spolu s podzemními chodbami pod městem měří 55 km.

³ „Pětiboký *bastion* byl základním prvkem systému opevnění pevností od 16. do 19. století. Byl vytvořen jako objekt vystupující před linii hradeb a měl tak umožnit jejich obranu boční palbou. (...) V Terezíně bylo vybudováno 8 bastionů, které jsou součástí vnitřního obranného pásma, a kterým jakožto základnímu prvku opevnění byla přidělena čísla 1 až 8. Bastiony měly velký taktický význam. Na rozdíl od jiných článků opevnění z nich bylo možné střílet ve čtyřech různých směrech. Díky své výšce, která převyšovala výšku objektů středního a vnějšího pásma, nabízely bastiony možnost ostřelovat nejen tyto objekty před sebou (pokud by byly obsazeny nepřítelem), ale i prostor před pevností (tzv. **předpolí**). V podstatě kontrolovaly prostor od vrcholu sousedního bastionu na jedné straně, po vrchol bastionu na straně druhé, čímž se navzájem chránily.“

(PEVNOST TEREZÍN – Populárně naučný web: Bastion [Http://www.pevnostterezin.cz/](http://www.pevnostterezin.cz/) [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné z: <http://www.pevnostterezin.cz/struktura-pevnosti/vnitri-val/bastion/>).

⁴ VOTOČEK, Otakar - KOSTKOVÁ, Zdeňka: Terezín, Odeon, Praha 1980.

⁵ KRYL, Miroslav., KRYLOVÁ, Libuše., TRHLÍNOVÁ, Marie: *Terezín: Průvodce terezínským památníkem*. Naše vojsko, Praha 1972.

Terezín nakonec jako obranná pevnost sloužit nemusel. Po vzniku dvojspolku Německo a Rakousko - Uhersko (1879) pozbyl roku 1882 své obranné funkce a výnos, který rušil statut pevnosti, vešel v platnost roku 1888. Z města pevnostního se tak stalo město posádkové. V Terezíně se dále budovalo. Mezi lety 1877 – 1879 byla postavena škola a mnoho dalších budov a sídel. Na stavbě se podíleli přední pražští architekti. Velká pevnost se stala sídlem vojenské posádky a z Malé pevnosti se stala věznice. Nejprve sloužila jako vojenská trestnice, ale v 1. polovině 19. století zde byli zavíráni i političtí vězňové, například Alexander Ypsilanti⁶ nebo Anna Rózycka.⁷ V době Rakouska - Uherska byla Malá pevnost jednou z nejtvrděších věznic. V období první světové války zde byli vězňové také účastníci atentátu na Františka Ferdinanda d'Este, následníka rakouského trůnu.⁸

1.2 Terezín v období 2. světové války

Terezín bývá spojován spíše než s Josefem II. s nacisty, kteří z něj v době druhé světové války vytvořili ghetto a koncentrační tábor pro židovské obyvatelstvo. Stal se tak jedním z mála koncentračních táborů, který byl umístěn přímo na území bývalé Československé republiky. Původně se mělo jednat pouze o dočasný sběrný tábor, jenž by byl později přebudován na vzorové německé sídliště ukazující dokonalou germanizaci českých zemí. Německé sídliště zde však nikdy nevzniklo. Okolnosti války z Terezína udělaly místo, které nacistům posloužilo jako sběrný a koncentrační tábor, ze kterého pak vysílali transporty na Východ. Bylo také místem, ve kterém docházelo k fyzické i psychické devastaci, přestože ho zneužívali k lživé propagandě „spokojeného života Židů“.

Jeho strategická poloha a těžká přístupnost dokonale vyhovovaly Hitlerovým plánům. Hradby a příkopy, jimiž byl Terezín obehnan, znemožňovaly jakýkoliv nepozorovaný útěk z pevnosti. V Malé pevnosti se nacházela věznice, které gestapo ihned neváhalo využít,

⁶ Řecký hrabě, který bojoval za svobodu svého lidu. Byl vězněn od roku 1823. Díky tlaku společnosti byl roku 1827 propuštěn, ale zemřel na následky věznění. (VOTOČEK, KOSTKOVÁ, 1980).

⁷ Polská hraběnka, která byla zatčena za šíření myšlenky polského národního sjednocení mezi haličským obyvatelstvem. Traduje se, že v Malé pevnosti zemřela právě v den své amnestie. (VOTOČEK, KOSTKOVÁ, 1980).

⁸ V kapitole bylo čerpáno především z těchto zdrojů:

VOTOČEK, Otakar - KOSTKOVÁ, Zdeňka: Terezín, Odeon, Praha 1980.,

KRYL, Miroslav., KRYLOVÁ, Libuše., TRHLÍNOVÁ, Marie: Terezín: Průvodce terezínským památníkem, Naše vojsko, Praha 1972.,

ŠORMOVÁ, Eva: Divadlo v Terezíně 1941 – 1945, Severočeské nakl., Ústí nad Labem 1973.

aby odlehčilo přeplněným pražským věznicím. Od léta 1940 fungovala věznice v Malé pevnosti jako pobočka pražské pankrácké věznice a postupně do ní bylo z Prahy přesunuto 500 vězňů.⁹

Další výhodou Terezína pro nacisty byla blízkost železniční tratě a celkově výhodná poloha města mezi Berlínem a Prahou. Kasárenské budovy byly schopny pojmout velké množství lidí, pravoúhle křížené ulice zajišťovaly přehlednost a dobrou kontrolovatelnost. 10. října 1941 proto bylo rozhodnuto, že se z Terezína stane sběrný a tranzitní tábor pro Židy.¹⁰

V červenci 1939 byla zřízena Ústředna pro židovské vystěhovalce, v jejímž čele stanul Adolf Eichmann. Jejím úkolem bylo „vyčistit“ okupované území od Židů. Někteří Židé se sami rozhodli emigrovat a Ústředna tomuto rozhodnutí zpočátku nebránila. Mnohé občany k emigraci dokonce nutila. Za nepřiměřeně vysoký obnos byly Židům vydávány pasy, se kterými mohli vycestovat. Později dohlížela na transporty do koncentračních táborů. Od března 1940 Ústředna kontrolovala činnost pražské Židovské náboženské obce (ŽNO), která měla dle nařízení z července 1939 vedoucí postavení nade všemi ostatními židovskými obcemi, které se u nás nacházely a spravovaly dohromady čtrnáct oblastí. Ústředna tak ŽNO využívala jako svého pomocného orgánu. Ještě před odjezdem prvního transportu byla nacisty zřízena tzv. židovská Rada starších (Ältestenrat), která měla údajně zajišťovat samosprávu v Terezíně. Tento vstřícný krok měl oklamat Židy, aby uvěřili myšlence samostatného židovského města, ve kterém budou moci spokojeně žít a pracovat až do konce války.

Terezín byl Židům prezentován, a to zejména starým lidem, jako lázeňské město. Za pobyt v něm dokonce nacisté vybírali od Židů peněžní poplatky, za které obyvatelům slibovali péči a klidné prožití stáří. Lidé si s sebou mohli sbalit pouze jedno zavazadlo o maximální hmotnosti 50 kg. Cílem nacistů bylo oklamat je a zabránit panice z probíhajících deportací. Celé rodiny se tak mnohdy hlásily do transportů dobrovolně.

Hned po příjezdu prvních transportů však bylo jasné, že Terezín bude pod velením nacistů a Rada starších sice bude rozhodovat o dění v Terezíně, bude však velmi omezována

⁹ KRYL, Miroslav., KRYLOVÁ, Libuše., TRHLÍNOVÁ, Marie: *Terezín: Průvodce terezínským památníkem*, Naše vojsko, Praha 1972.

¹⁰ Tamtéž.

a limitována příkazy gestapa. Nově příchozí okamžitě přišli o majetek a o své osobní věci, rodiny byly rozděleny. Na vězně čekala tvrdá práce, hlad, bída, nemoci a smrt. Radě starších byla mimo jiné svěřena organizace transportů z Terezína na Východ. Nikdo však netušil, jaký osud čeká ty, kteří s vypravenými vlaky opustí Terezín. Samotná Rada starších a někteří rodinní příslušníci jejich členů přitom byli po určitou dobu před transporty chráněni.

24. listopadu 1941 přijel do Terezína první transport s označením Ak1 (Aufbaukomando1). Do tábora s ním dorazilo 342 mužů, kteří byli ubytováni v Sudetských kasárnách. Jejich úkolem bylo připravit město na přísun velkého množství nových obyvatel. Další transporty čítající 1000 nových vězňů začaly přijíždět už o týden později. Lidé byli dovezeni na nádraží v Bohušovicích nad Ohří a 2,5 km dlouhou cestu do Terezína museli s těžkými zavazadly absolvovat pěšky. Někteří z nich tuto cestu nepřežili. Aby nacisté skryli před zraky civilních obyvatel pohled na krácející zubožený dav, nechali vybudovat železniční vlečku, která spojovala bohušovické nádraží s Terezínem. Stavěli ji samotní vězni a byla využívána od 1. června 1943.

Tábor se začal s příjezdy dalších transportů velmi rychle zaplňovat. Lidé měli hlad, žízeň, šířily se nemoci. Množily se vši, blechy a štěnice, které se nedařilo zcela vyhubit ani průběžnou dezinfekcí lidí a prostor. Muži a ženy museli žít odděleně, platil zde zákaz návštěv a zákaz styku s civilním obyvatelstvem Terezína. Ve městě panoval chaos a nepořádek.

20. ledna 1942 se ve Wannsee konala porada říšských funkcionářů, na které bylo rozhodnuto o „konečném řešení židovské otázky“. Terezín byl od té doby prezentován jako starobní ghetto (Altersghetto) pro rakouské a německé Židy starší 65 let, válečné invalidy, prominenty vyznamenané za zásluhy během 1. světové války, nositele vysokých vojenských hodností a osoby s důležitými mezinárodními styky. Proto bylo potřeba, aby určité množství lidí vyššího věku v Terezíně setrvalo po celou dobu. Tímto opatřením se Němcům dařilo hájit tvrzení, že transporty na Východ jsou vypravované pouze z důvodu přesunu pracovních sil, nikoliv za účelem likvidace. Starší lidé byli tedy osvobozeni

od většiny vypravovaných transportů, které však nemířily za prací, ale za smrtí. První transport na Východ byl z Terezína vypraven 9. ledna 1942.¹¹

Pro přehlednost a rychlou orientaci ve městě bylo v červenci 1942 zavedeno nové značení ulic a budov. Podélné ulice L-Strasse¹² byly od severu k jihu označovány L1 – L6. Příčné ulice Q-Strasse¹³ měly od západu na východ označení Q1 – Q9. Roku 1943 toto označení v rámci zkrášlování Terezína nahradily názvy se jmény. Na některých domech se nacistické značení dochovalo dodnes.

Všichni vězni obývali kasárny, obytné domy, ale i půdy, sklepy, kůlny, kasematy a bývalé koňské stáje. Veškerý prostor v „ubytovnách“ zabíraly třípatrové palandy, popřípadě provizorní kusy nábytku jako skříně, police a židle. Na jednoho vězně připadalo v průměru 1,5 m². Kapacita volných prostor již nedokázala pojmout tak velké množství nově příchozích, a tak bylo 16. února 1942 rozhodnuto, že dojde k celkovému vystěhování původního obyvatelstva. 3. července 1942 už Terezín obývali pouze vězni a z celého města se tak stal přísně střežený koncentrační tábor. Pro vězně to však paradoxně znamenalo uvolnění. Zavřely se brány města a lidé se tak mohli po prostoru ghetta pohybovat volněji. Po vysídlení civilního obyvatelstva, které se dotklo 3 000 lidí, mohly začít přijíždět nové transporty právě s velkým počtem převážně starých lidí. Nejprve z Německa a Rakouska, později také z dalších okupovaných území – z Dánska a Nizozemska. Staří obyvatelé Terezína žili v nuzných podmínkách a jejich přiděly potravin byly ještě nižší, než přiděly pracujících lidí a dětí. Úmrtnost proto byla velmi vysoká.¹⁴

Přesto však je Terezín považován za mírnější tábor v porovnání s ostatními. Nedocházelo tady přímo k vyvražďování. Lidé se zde naučili svým způsobem „žít“.

Pouze v lednu a v únoru roku 1942 zde byly provedeny 2 veřejné popravy, během kterých přišlo o život 16 vězňů. Odsouzení byli za absurdní přestupky jako nepozdravení dozorce či porušení zákazu korespondence. Popravy měly sloužit zejména k zastrašení vězňů a k udržení pořádku v ghettu. Aby dozorcí předešli vzpourám ze strany obyvatel ghetta, další popravy už veřejně neprobíhaly. Vězni s rozsudkem smrti byli buď utýráni, popraveni

¹¹ KASPEROVÁ, Hana: *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, Univerzita Karlova v Praze, Filizofická fakulta, Praha 2010.

¹² Z německého Längsstrasse.

¹³ Z německého Querstrasse.

¹⁴ ŠORMOVÁ, Eva: *Divadlo v Terezíně 1941 – 1945*, Severočeské nakl., Ústí nad Labem 1973.

ve věznici pražského gestapa, která se nacházela v Malé pevnosti, nebo byli odesíláni nejbližšími transporty na Východ s nařízením tzv. zvláštního zacházení (tzv. Weisungem), což pro dotyčné znamenalo popravu ihned po příjezdu.¹⁵

Před válkou nežilo v Terezíně více než 7 200 obyvatel. Během války se tento počet téměř zdesetinásobil.

„V kasárenských místnostech, kde dříve bydlelo 10 vojáků, žilo 50 až 70 vězňů.“¹⁶

Počet vězňů se ještě rapidně zvýšil těsně před koncem války. Do Terezína byli sváženi vězni z táborů, které se vyklizovaly a následně likvidovaly před postupující frontou. Přicházely tzv. pochody smrti. V Terezíně se tak kromě Židů objevovali i nežidovští vězni. Někteří z nich se do Terezína vraceli z pracovních táborů, do kterých byli posláni na základě selekce z Osvětimi. Tito lidé však byli změněni k nepoznání. Byli vyhublí a nemocní. V Terezíně bylo nutno zavést karanténní opatření, protože s příchodem tolika lidí se rychle šířily nemoci, zejména skvrnitý tyfus. Terezín byl přelidněn a nebylo možné oddělit zdravé od nakažených. Rychle se šířící nemoci tak ještě těsně před koncem války připravily o život mnoho lidí. 4. května 1945 se do Terezína konečně dostala skupina českých lékařů, tzv. Česká pomocná akce, která spolu se sovětskou armádní zdravotní službou poskytla vězňům potřebnou zdravotní péči. První jednotky Rudé armády, které postupovaly na Prahu, projely Terezínem už večer 8. května 1945. První vězni tak mohli opustit Terezín. 11. května 1945 bylo oficiálně zrušeno terezínské ghetto, které však z důvodu nákazy zůstalo ještě hermeticky uzavřeno a teprve 30. května 1945 se jeho brány otevřely a lidé se mohli začít vracet domů, pokud měli kam.¹⁷

Terezínem prošlo od listopadu 1941 do května 1945 přibližně 155 000 vězňů. Do dubna 1945 to bylo 140 000 židovských vězňů, ke kterým na konci války v průběhu dubna a května 1945 doputovalo dalších 15 000 vězňů z rušicích se táborů. 35 000 vězňů zahynulo přímo v Terezíně, 83 000 našlo smrt v plynových komorách ve vyhlazovacích

¹⁵ BLODIG, Vojtěch: Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ 1941 – 1945, Oswald, Praha 2003.

¹⁶ KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“ : genocida českých Židů v německé protektorátní politice, Akademia, Praha 1991, s. 92.

¹⁷ VOTOČEK, Otakar., KOSTKOVÁ, Zdeňka: Terezín, Odeon, Praha 1980.

táborech, v pracovních táborech nebo během pochodů smrti. Celkově válku nepřežilo kolem 6 000 000 Židů.¹⁸

1.3 Terezín po skončení 2. světové války

Poslední vězni ghetta opustili Terezín 30. července, ale původní obyvatelé, kteří se byli nuceni v době války vystěhovat, se mohli začít vracet teprve na jaře 1946. Tímto rokem započaly velké opravy celého města. Domy byly poničené a plně provizorních dřevěných přístavků, chyběly podlahy, dveře, okna, některé domy musely být zdemolovány. Poškozené byly také silnice, chodníky, pouliční osvětlení, opravu vyžadovalo i vodovodní potrubí.

Dvacet let po skončení války byl vypracován seznam chráněných památek Terezína. Na soupisu se tak kromě města jako celku objevily jednotlivé budovy, kostel, vojenské objekty, Malá pevnost, krematorium, náhrobky, opevnění a další. Před branou do Malé pevnosti byl již v září 1945 založen Národní hřbitov v Terezíně, na kterém byly pochovány ostatky lidí, jež byly nalezeny v hromadných hrobech.¹⁹

V květnu 1947 vznikl v Terezíně Památník národního utrpení, který se stal správcem Malé pevnosti, Národního hřbitova, krematoria a Pietního místa na břehu řeky Ohře. Jeho cílem bylo shromáždit dokumenty bývalých židovských vězňů a vytvořit muzeum. Muzeum útisku bylo otevřeno roku 1949, roku 1964 bylo přejmenováno na Památník Terezín.

*„V České republice je jedinou institucí svého druhu. Jeho posláním je uchovávat památku obětí rasové a politické perzekuce v letech nacistické okupace, rozvíjet muzejní, výzkumnou a vzdělávací činnost, jakož i pečovat o místa spojená s utrpením a smrtí desetitisíců obětí vlády násilí.“*²⁰

Dnešní návštěvník Terezína má možnost zavítat například do Muzea ghetta, které se nachází v prostorách bývalé terezínské školy. Je zde instalována stálá expozice mapující osudy židovského obyvatelstva těsně před vypuknutím 2. světové války a jejich život v ghettu za války. Kromě informačních panelů jde zde množství předmětů a dokumentů

¹⁸ BLODIG, Vojtěch: Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ 1941 – 1945, Oswald, Praha 2003.

¹⁹ VOTOČEK, Otakar., KOSTKOVÁ, Zdeňka: Terezín, Odeon, Praha 1980.

²⁰ PAMÁTNÍK TEREZÍN: Základní informace. <http://www.pamatnik-terezin.cz> [online]. 2010-09-17 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: (<http://www.pamatnik-terezin.cz/cz/pamatnik/zakladni-informace>).

dochovaných z doby, kdy Terezín sloužil jako židovské ghetto. V bývalé Magdeburské kasárně je potom možné navštívit výstavu zaměřenou na kulturní dění v Terezíně. Své místo zde mají expozice věnované hudbě, divadlu, literárnímu a výtvarnému umění. Po celém městě jsou instalovány pamětní desky, na některých domech je dokonce stále k vidění staré nacistické značení ulic a budov. Dalšími místy, která by návštěvník neměl opomenout, jsou Kolumbárium, Pietní místo u Ohře a Národní hřbitov. Malá pevnost je dnes celá zpřístupněná veřejnosti. Návštěvník si může prohlédnout bývalé kanceláře gestapa, vězeňské cely, samoty. Pro veřejnost byly zprůchodněny i chodby uvnitř valů, které se však v období 2. světové války nevyužívaly. Také v Malé pevnosti jsou instalovány expozice zaměřené jak přímo na historii věznice a Terezína, osudy vězňů, tak na koncentrační tábor v nedalekých Litoměřicích.²¹

²¹ Aktuální informace čerpány z: www.mesto-terezin.cz.

2 POSTAVENÍ ŽIDŮ V OBDOBÍ LET 1939-1941

Norimberské zákony přijaté 15. září 1935, konkrétně *Zákon o říšském občanství* a *Zákon o ochraně německé krve a německé cti*, se otevřeně hlásily k diskriminaci židovského obyvatelstva. Pro české země se tyto zákony staly skutečnou hrozbou teprve 16. března 1939. Tímto dnem totiž došlo k obsazení českých zemí německou armádou a vznikl Protektorát Čechy a Morava. Od tohoto okamžiku se postavení Židů na našem území zásadně změnilo. Měli být vyčleněni z veškerého společenského i hospodářského dění. Židé byli nacisty pronásledováni, zatýkáni, vypalovaly se synagogy. Začaly se objevovat zákazy omezující svobodu židovského obyvatelstva. 21. června 1939 bylo vydáno nařízení o židovském majetku. Němci se chtěli židovského majetku zmocnit ještě před tím, než by ho Židé stihli uschovat u známých a přátel. Proto ho byli nuceni nahlásit, aby jim byl poté zabavován. Po vypuknutí války měli zákaz vycházení po 20. hodině, byl jim omezen příděl potravin, nemohli se účastnit kulturního života, přišli o svá zaměstnání, židovské děti nesměly chodit do školy. Mezi českým obyvatelstvem se však našli takoví, kteří byli svým židovským přátelům ještě ochotni pomáhat. Nakupovali jim potraviny, tajně vyučovali jejich děti. Vše však probíhalo ve strachu a pod hrozbou trestů. Za napomáhání útěku do zahraničí hrozil až trest smrti.²²

V říjnu 1939 došlo k první násilné deportaci obyvatel. Jednalo se o Židy z Ostravy, Frýdku-Místku, Vídně a Katovic, kteří byli odvezeni do Niska, kde si měli sami vybudovat tábor. Akce „Nisko“ se však nacistům nezdařila, tábor byl zrušen a lidé se mohli vrátit.

Od září 1941 byli všichni Židé žijící v Protektorátu Čechy a Morava nuceni nosit žlutou Davidovu hvězdu.²³ V září 1941 také probíhalo velké sčítání nic netušícího obyvatelstva. Získané cifry uvádí zastupující říšský protektor Heydrich ve zprávě, kterou poslal 11. října 1941 do kanceláře NSDAP. Na našem území toho času žilo 88 000 židů, z nichž více než

²² KÁRNÝ, Miroslav: „Konečné řešení“: genocida českých Židů v německé protektorátní politice, Academia, Praha 1991.

²³ Davidova hvězda (tzv. Davidův štít) je šesticípá hvězda tvořena dvěma rovnostrannými trojúhelníky. V dřívějších dobách měl tento hexagram v židovském náboženství pouze dekorální funkci. Ve středověku sloužila Davidova hvězda jako ochrana před zlými duchy dokonce i jiným náboženstvím. Dnes je jedním ze symbolů judaismu. Pojmenována byla podle magického štítu krále Davida. (www.olam.cz)

polovina (48 000) měla trvalé bydliště v Praze.²⁴ Toto sčítání se stalo podkladem pro přípravu budoucích transportů do Terezína a dalších koncentračních táborů na okupovaném území.²⁵

²⁴ Záznam z porady týkající se konečného řešení židovské otázky. Porada se konala 10. října 1941 na Hradčanech u zastupujícího říšského protektora Heydricha., který hned druhý den o výsledcích porady informoval své nadřízené. (LAGUS, POLÁK 2006).

²⁵ KRYL, Miroslav: *Osud vězňů Terezínského ghetta*, Doplněk, Brno 1999.

3 KULTURNÍ ŽIVOT V TEREZÍNSKÉM GHETTU

Terezín měl oproti ostatním koncentračním a pracovním táborům na našem území specifické postavení. Bylo zde soustředěno velké množství vzdělaných lidí a umělců. Vedle právníků, lékařů, profesorů, politiků a malířů tvořili nemalou skupinu hudebníci. Sešli se tu skladatelé, dirigenti, zpěváci, instrumentalisté i herci. Už po příjezdu prvního transportu se lidé začali scházet, aby si společně zazpívali. Hudba jim pomáhala uniknout každodenním bolestem a problémům. Při společném zpívání a hraní zapomínali na krutou realitu, ve které museli žít. V Terezíně se tak začala rodit kultura, která ve velkém ovlivnila dění a chod v táboře. Kultura v terezínském ghettu se stala fenoménem. V žádném jiném koncentračním táboře nebyla v období druhé světové války pěstována v takové míře, s tak vysokou frekvencí a navíc ještě podporována ze strany komandatury SS.

3.1 Etapy kulturního vývoje

Milan Kuna hned v první kapitole své publikace *Hudba vzdoru a naděje* (2000) rozděluje hudební dění v Terezíně do pěti etap. Klade si za cíl zodpovědět otázku, jak bylo možné v tak těžkých podmínkách pěstovat bohatý kulturní život, který byl časem „podporován“ i nacisty. Kde se v lidech brala ta síla po tvrdé práci a s kručícím žaludkem pořádat tajná setkání s kulturním zaměřením?

„V Terezíně byli věznění slavní židovští vědci a umělci – spisovatelé, zpěváci a herci, kteří dříve vystupovali na velkých jevištích a proslavili se i v zahraničí. S deportací se jim svět omezil jen na ghetto. Hradby ghetta však věznily jen jejich těla. I v těžkých a ponižujících podmínkách nepřestávali pracovat: psát, zpívat a hrát.“²⁶

3.1.1 První etapa

Na přelomu listopadu a prosince 1941 byl do Terezína vypraven první transport s muži, kteří měli za úkol vybudovat z Terezína ghetto. V té době nebylo ještě určeno, jakou úlohu bude Terezín v souvislosti s ostatními koncentračními tábory plnit. Již v době, kdy se Terezín teprve upravoval, začaly přijíždět první transporty celých rodin. Ghetto však nebylo připraveno a podmínky pro život zde byly opravdu tristní.

²⁶ ERBENOVÁ, Eva: *Sen*, G plus G, Praha 2001, s. 52.

Židé, kteří do Terezína přijížděli, zažívali velká zklamání, ale stále si nebyli ochotni připustit bezvýchodnost jejich situace, a tak hledali rozptýlení, které by jim pomohlo „nezbláznit se a zůstat lidmi“. Proto se začali tajně scházet. Už měsíc po příjezdu prvního transportu o Vánocích roku 1941 se v Sudetských kasárnách uskutečnil první kulturní večer. Zpívalo se, hrálo, recitovalo. Další podobné akce probíhaly na půdách a ve sklepech odlehlých baráků ilegálně. Těmto setkáním se říkalo „Kameradschaftsabende“ (Kamarádské večery).

Jelikož byly zpočátku dramatické texty „nedostatkovým zbožím“, první kulturní večery byly vystavěny na základě improvizovaných čísel. Konala se recitační pásma, kabarety, představení s loutkami. Komandatura tato setkání povolila prostřednictvím rozkazu vydaného 28. 12. 1941. Program však musel projít schválením. Mnohá setkání přesto probíhala i neoficiálně, tajně, bez jakéhokoliv veřejného šíření, a tudíž i bez kontroly a cenzury.

Zpočátku byly nástroje, noty i knihy v Terezíně zakázány, a tak se lidé scházeli a předávali si pouze texty a partitury, které si přivezli z domova. Změna nastala po 20. lednu 1942, kdy bylo ve Wannsee rozhodnuto o konečném řešení židovské otázky - úplné genocidě židovského obyvatelstva. Po tomto rozhodnutí se již nacisté přestali zajímat o to, jak lidé tráví svůj volný čas po práci a kultura se tak začala organizovat a legálně šířit do povědomí obyvatel ghetta. První období končí vystěhováním původního terezínského obyvatelstva v červnu 1942.

3.1.2 Druhá etapa

Vystěhováním původních obyvatel došlo k velkým změnám. Vězni již nebyli tak izolováni ve svých ubytovnách, bylo jim umožněno navštěvovat se. Právě možnost volnějšího pohybu a stýkání se přispěla k rozvoji kultury. Po dvacáté hodině měli sice zákaz vycházení, ale herci, kteří po celodenní práci potřebovali zkoušet, obdrželi speciální propustky a bylo jim umožněno scházet se i po večerním zákazu.

Po atentátu na říšského protektora Reinhardta Heydricha (27. května 1942) a po vyhlášení stanného práva se zvýšila intenzita transportů do Terezína i z Terezína na Východ. Komandatura se zabývala hlavně organizací zmiňovaných transportů na Východ, a tak byla vnitřní organizace ghetta svěřena přímo Židům, samosprávě Rady starších, v jejímž čele stál židovský starší (Judenältester). V této funkci se v Terezíně vystřídal tři představitelé -

Jakob Edelstein, dr. Paul Eppstein a dr. Benjamin Marmelstein. Samospráva byla vytvořena v Pražské židovské obci samotnými Židy ještě před prvním terezínským transportem. V začátku měla pět oddělení, která byla později rozšířena na devět.

Jejím hlavním úkolem bylo dohlížet na organizaci města a sestavovat seznamy osob do transportů, jejichž počet určovala komandatura SS. Většina z transportů vypravených na Východ směřovala do Osvětimi II – Birkenau v Polsku. Lidem bylo nalháváno, že transporty míří za prací, přesto však žili v každodenním strachu z toho, že se do transportu dostanou. Rada starších utvářela tvář ghetta, snažila se život vězňům co nejvíce ulehčit, její pravomoci však byly velice malé. Edelstein měl v plánu z Terezína udělat produktivní pracovní soběstačné město, aby tak poukázal na důležitost pracovní síly v ghettu a omezil tím transporty ven z Terezína. Snažil se podporovat hlavně mladé obyvatele ghetta. To se mu však nepovedlo, protože bylo rozhodnuto, že Terezín bude navenek plnit funkci ghetta starobního. V době, kdy byl ve vedení Eppstein, byla zase více zdůrazňována důležitost starších obyvatel tábora.²⁷

Obyvatelé ghetta bez rozdílu věku si brzy uvědomili, jak kultura pozitivně ovlivňuje jejich psychiku a začali ji pěstovat intenzivně. Erich Weiner, jeden z členů židovské samosprávy, v návaznosti na to založil se souhlasem nacistického vedení tábora instituci nazvanou „Freizeitgestaltung“ (Volný čas). Byla to organizace, která oficiálně řídila veškeré kulturní dění a náplň volného času v Terezíně. Tato instituce měla v průběhu své existence čtyřicet oddělení. Hudba zde byla rozdělena do čtyř (vokální hudba – Rafael Schächter, instrumentální hudba – Gideon Klein, hudba kavárenská – Dr. Josef Stross a správa nástrojů – Pavel Libenský). Vedoucím celé hudební sekce byl Hans Krása. Organizace Freizeitgestaltung se snažila dodržovat všechny zásady, jež lidé znali z běžného života. Tvořily se plakáty, programy, vstupenky a psaly se odborné kritiky na uskutečněná představení. Byla vybudována knihovna, upraveny prostory pro realizaci různých vystoupení. Hudebníci měli konečně přístup k hudebním nástrojům a hudebninám, komandatura na jejich žádost nástroje dovezla ze skladu se zabaveným majetkem. Kulturní činnost se tak stala plně tolerovanou a legální. Veškerý kulturní program musel být před vystoupením schválen nacisty, ti však výběr děl nijak neomezovali. V Terezíně bylo jako

²⁷ KASPEROVÁ, Hana: *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, Univerzita Karlova v Praze, Filizofická fakulta, Praha 2010.

v jediném koncentračním táboře povoleno provozování hudby židovských autorů, jazzu, moderny a cenzurovaných skladeb.

3.1.3 Třetí etapa

Toto období, pro které se mezi vězni ustálil pojem „období zkrášlování města“ (Stadtverschönerung), započalo únorem 1943, oficiálně pak bylo vyhlášeno v prosinci 1943. Do Terezína přijížděly transporty s umělci a naopak byly na 7 měsíců pozastaveny transporty na Východ. Tato změna měla za cíl vytvořit iluzi normálního života. Terezín se začal měnit v lázeňské město. Budovaly se parky, školky, kulturní sály. Vše však bylo dokonale promyšlenou strategií nacistů oklamat společnost.

Z hudebníků a umělců se stala prominentní skupina, která byla chráněna před transporty. Samotní hudebníci to však nevěděli a stále žili ve stejné nejistotě jako ostatní obyvatelé koncentračního tábora.

3.1.4 Čtvrtá etapa

Toto období označuje Kuna (2000) za nejtragičtější. Zkrášlování Terezína vrcholilo a nabíralo na své absurditě. Velebily se parky, vznikl hudební pavilón. Byly obnoveny obchody, kde si lidé za speciální terezínské peníze mohli kupovat jídlo a ošacení. Mnohdy se jednalo o věci zabavené ze zavazadel, jež si vězni do Terezína přivezli.

„Otevírají se obchody a každý prý dostane za svou práci peníze. Co si o tom máme myslet? Vždyť je to k smíchu. Obchody, peníze! K čemu, pro koho? (...) Celému transportu byly jednoduše zabaveny kufry, a zboží je hned. Je zde obchod s nádobím, kufry, šaty a prádlo, parfumerie a potraviny.“²⁸

Zkrášlování se však samozřejmě netýkalo celého táborového objektu, ale pouze jeho vybraných částí, které zapadaly do plánu inspekční prohlídky Mezinárodního červeného kříže, který měl Terezín navštívit 23. června 1944.

„Němci uměli oklamat nejen nás, ale i celý svět. Jednoho dne jsme se dozvěděli, že naše ghetto navštíví zástupci Mezinárodního červeného kříže. Aby obelstili hosty, rozkázali

²⁸ WEISSOVÁ, Helga. Deník 1938-1945: příběh dívky, která přežila holocaust, Jota, Praha 2012, s. 84.

Němci změnit Terezín k nepoznání. Průčelí domů okolo hlavní ulice se nově omítala a natírala, ulice se zametaly a umývaly. ²⁹

Ještě před příjezdem inspekce bylo nutno snížit vysoký počet vězňů, takže byly obnoveny transporty, kterými od podzimu 1943 do května 1944 odjelo více než 17 000 vězňů. V den inspekční návštěvy byli vězni nuceni sehrát pro inspektory „divadlo“. Byly pro ně otevřeny kavárny, divadla, školky, školy a sportovní hřiště.

Vybraní „herci“ obdrželi „reprezentativní oblečení“. Celá trasa inspekční návštěvy byla do nejmenšího detailu naplánována včetně dialogů.

„Na rohu ulic stály skupiny dětí oblečených ve svých nejlepších šatech. Ukusovaly z krajíců chleba obložených sardinkami. Měly příkázáno čekat, až kolem nich půjdou členové mezinárodní komise v doprovodu velitele ghetta, který se jmenoval Rahm. Pak k němu muselo jedno z dětí přistoupit a říci německy: „Strýčku Rahme, už zase sardinky?“ To bylo samozřejmě jen divadélko. Němci chtěli ukázat, že jíme tak často sardinky, že už je ani nechceme. ³⁰

Jednou ze zastávek absurdní prohlídky bylo také divadelní představení dětské opery Brundibár, konkrétně zpěv závěrečného vítězného pochodu. Herci dostali příkaz hrát v nových veselejších kostýmech a děti byly naličeny, aby nevypadaly tak smutně.

Inspekce, jejímiž členy byl Švýcar Dr. Maurice Rossel a dva další zástupci z Dánska Hvass a Heningsenen skutečné hrůzy života obyvatel neodhalila, nebo snad nechtěla odhalit, jak se uvádí v mnoha z terezínských deníků, které se dochovaly. Dr. Maurice Rossel, jenž celou výpravu vedl, ve své závěrečné inspekční zprávě Terezín označil za město, ve kterém lidé žijí normálním spokojeným životem a ze kterého nejsou nikam dále transportováni. V průběhu své návštěvy pořídil i vlastní fotografie, které byly později zneužity k vyvrácení hrůzných informací, které se z Terezína dostávaly spolu s vězni, kterým se podařilo uprchnout. ³¹

²⁹ ERNEBOVÁ, Eva: *Vyprávěj mámo, jak to bylo.*, Sefer, Praha 1994, s. 27.

³⁰ Tamtéž, s. 27 - 28

³¹ KÁRNÝ, Miroslav: "Konečné řešení": genocida českých Židů v německé protektorátní politice, Academia, Praha 1991. (str.109 nebo kárný???)

„Vyslanci Mezinárodního červeného kříže se skutečně nechali zmást a mylná představa o ghettu se rozšířila do celého světa. V jejich zprávě bylo napsáno, že to, co se tvrdí o krutosti nacistů, je neoprávněné, že podmínky ghetta jsou přijatelné, pohodlné, vše je na svém místě a není proč se něčeho obávat.“³²

Aby byla ukolébána i znepokojená společnost, ke které pronikaly neuvěřitelné informace o životě za zdmi ghetta, rozhodl se Hitler vytvořit propagandistický film o spokojeném životě v Terezíně. Znamý židovský režisér Kurt Gerron, který byl také vězněm v Terezíně, měl za úkol tento dokument natočit. Světlo světa spatřil film v srpnu 1944. Nesl název Terezín – Vůdce daroval Židům město. V tomto dokumentu se objevila také dětská opera Brundibár. Po odjezdu zahraniční inspekce však byly obnoveny transporty na Východ, které byly realizovány už v průběhu dotáčení dokumentu. Herci, hudebníci a zpěváci přestali být pro nacisty potřební, jejich důležité postavení ztratilo hodnotu a byli určeni k likvidaci spolu s ostatními vězni.

3.1.5 Pátá etapa

Blížil se konec války, do Terezína začaly přijíždět transporty z ostatních koncentračních táborů, přicházely pochody smrti. Kulturní duch téměř upadl. Většina umělců byla poslána do Osvětimi. Noví příchozí, připomínající spíše lidské trosky než lidské bytosti, přinesli do Terezína nemoci.

V březnu 1945 měla Terezín navštívit další inspekce, proto byla nacisty nařízena obnova kulturní činnosti, mělo dojít i k obnovení Brundibára. To však nebylo možné, protože většina dětí, které v něm hrály a zpívaly, již byla dávno po smrti.

Vychovatelé se tedy rozhodli, že s dětmi, které v Terezíně ještě zůstaly, nacvičí Karafiátovy Broučky. Broučci nebyli v Terezíně žádnou novinkou, již na počátku roku 1943 představení hrály nejmenší děti z Terezína. Do prvního nastudování se pustila Kamila Rosenbaumová, o choreografii založenou na dětských tancích se postarala Vlasta Schönová, hudba připadla Karlu Švenkovi a malíř Adolf Návštěva se postaral o výpravu. Operu nacvičilo 30 dětí. Druhého nastudování se chopili noví příchozí. Hanuš Thein, Robert Brock a Bedřich Lederer. Premiéra měla obrovský úspěch, který se dal srovnat

³² ERBENOVÁ, Eva: *Sen.*, G plus G, Praha 2001, s. 58 - 59

s úspěchem Brundibára. Lidé se na reprízy snažili dostat za každou cenu, když to nešlo dveřmi, hrnuli se na představení okny.³³

*„ Každý chtěl vidět „Broučky“, to milé krásné představení, jež tolik vonělo svobodným domovem. Za „Brundibárem“ šla smrt, která bezohledně kosila malé i velké, po šťastnějších „broučcích“ přišlo osvobození tábora. “*³⁴

Druhá návštěva se už však nekonala. 8. května 1945 byl Terezín osvobozen sovětskou armádou.

3.2 Hudebníci v terezínském ghettu³⁵

Hudebníci byli v Terezíně svého času prominentní skupinou. Sešlo se zde mnoho vynikajících židovských skladatelů, instrumentalistů, dirigentů a zpěváků, kteří měli následkem norimberských zákonů zakázáno hudbu komponovat i provozovat. Paradoxem však bylo to, že právě zde, v židovském ghettu, jim byla tato činnost povolena a později i nařizována. Následující text nás seznámí alespoň s některými z těch, kteří výrazně ovlivnili hudební dění v ghettu. Mezi významné osobnosti terezínského hudebního života patřil také Hans Krása, jehož životopis je uveden až v další kapitole.

3.2.1 Viktor Ullmann

(1. 1. 1898 - 18. 10. 1944)

Narodil se v Těšíně, kde také prožil část dětství. V Čechách začal studovat na gymnáziu, středoškolské studium však dokončil až ve Vídni, kam se roku 1909 s matkou přestěhoval. Od roku 1914 studoval hudební teorii u Josefa Polnauera, Schönbergova žáka. Po složení maturity dobrovolně narukoval do armády. Zúčastnil se bitvy u Isonza a roku 1918 byl jmenován poručíkem. Téhož roku začal na vídeňské univerzitě studovat práva. Již v průběhu války se zajímal o hudbu a pokoušel se komponovat, jeho raná tvorba se však nedochovala. Do jara 1919 se účastnil soukromého semináře skladby, který vedl Arnold Schönberg. V květnu roku 1919 se oženil se svou žačkou Marthou Korefovou a společně se přestěhovali do Prahy. Na podzim 1920 se stal korepetitorem a sbormistrem Nového německého divadla v Praze, jehož ředitelem byl Alexandr Zemlinský. V roce 1922 se stal

³³ KUNA, Milan: *Hudba vzdoru a naděje*, Bärenreiter, Praha 2000.

³⁴ Tamtéž, s. 91.

³⁵ V této kapitole bylo čerpáno převážně z: <http://www.ceskyhudebnislovnik.cz>.

jeho druhým kapelníkem. Působil v Německém hudebním spolku, v pobočce Spolku pro soukromé provozování hudby, v německém Literárně - uměleckém spolku, v Literárně-hudebním spolku a také v Německém hudebně - pedagogickém svazu. Jako dirigent debutoval roku 1921 představením Mozartova singspielu *Bastien a Bastienka*. Roku 1927 opustil Prahu a stal se šéfem opery divadla v Ústí nad Labem. Stále se věnoval kompozici. Jeho *Variace na Schönbergovo téma pro klavír* měly velký úspěch na festivalu v Ženevě. V září 1930 se přestěhoval do Curychu, kde pracoval jako skladatel scénické hudby (*Říše boží v Čechách* – k dramatu Franze Werfela) a kapelník městského divadla. V létě 1931 se stal členem Antroposofické společnosti ČSR, v červenci 1933 se vrátil do Prahy již s novou manželkou. V Praze se opět začal intenzivněji věnovat kompozici (opera *Pád antikristův*, *Sonáta pro čtvrttónový klarinet a klavír*). V létě 1937 se u něj projevila schizofrenie. Nastoupil léčbu, kterou však předčasně ukončil. Roku 1941 se potřetí oženil. Ještě před odjezdem do Terezína zkomponoval operu *Rozbitý džbán*. 8. 9. 1942 byl deportován do ghetta Terezín.

V ghettu se po čase zapojil do kulturního dění a stal se členem Freizeitgestaltungu. Organizoval přednášky, koncerty, působil jako kapelník, klavírista, pedagog, hudební kritik a skladatel. Právě v Terezíně vznikla jeho stěžejní díla – opera *Císař z Atlantidy* (*Der Kaiser von Atlantis*) a melodram *Píseň o lásce a smrti korneta Kryštofa Rilka* (*Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke*). Až v Terezíně se přímo setkal s židovskou hudbou a v reakci na to napsal několik písní na hebrejské a jidiš texty. 16. září 1944 odjel transportem do Osvětimi, kde přišel o život v plynové komoře.

3.2.2 Karel Reiner

(27. 6. 1910 - 17. 10. 1979)

Narodil se v Žatci v židovské rodině klavíristy, učitele zpěvu a kantora žatecké synagogy Josefa Reiner. Jeho otec ho odmala hudebně vzdělával. Vyučoval ho harmonii a sám mu dával hodiny klavíru. Jako klavírista poprvé Karel veřejně vystoupil roku 1926 na školní akademii gymnázia, které studoval. Po úspěšném složení maturitní zkoušky roku 1928, byl přijat na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Studium na právnické fakultě ukončil roku 1933, kdy získal titul JUDr. V letech 1934 – 1935 byl studentem hudební vědy na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Během vysokoškolských studií se soukromě učil hudební teorii a skladbu u Aloise Háby a kompozici u Josefa Suka. Kromě toho navštěvoval pražskou konzervatoř oddělení čtvrttónové a šestitónové hudby Aloise Háby.

V říjnu roku 1930 účinkoval jako čtvrttónový pianista na berlínském rozhlasovém koncertě. Od roku 1934 byl pianistou a skladatelem scénické hudby v divadle Emila Františka Buriana. V této době napsal také několik písní pro Svaz dělnických divadelních ochotníků československých, působil v levicově orientované organizaci Levá fronta³⁶, byl hudebním poradcem v gramofonové společnosti Esta a členem sdružení pro soudobou hudbu Přítomnost. Byl redaktorem časopisu Rytmus a přispíval také do dalších časopisů s hudební tematikou (Klíč, Eva).

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava mu byla z důvodu židovského vyznání znemožněna hudební činnost. Mnoho svých děl tak musel publikovat pod jmény svých přátel nežidovského původu, pokud na díle spolupracoval s dalšími autory, nebylo jeho jméno uváděno. 5. července 1943 byl deportován do Terezína. Působil zde jako klavírista a skladatel scénické hudby. V Terezíně vznikl jeho cyklus písní na texty Christiana Morgensterna, složil scénickou hudbu ke *Strakonickému dudákovi* Josefa Kajetána Tyla, *Romantikům* Edmonda Rostanda a k staročeské lidové hře *Ester*, která byla v Terezíně velmi oblíbená. S dětmi z ghetta provedl svůj sborový cyklus *Květovaný kůň*. Skladby, které složil v Terezíně, se však nedochovaly. Prošel osvětimským táborem, táborem Dachau a přežil i pochod smrti.

Po skončení války se vrátil domů a dále se věnoval kompozici, technice hry na čtvrttónový klavír a klavírní interpretaci děl jeho současníků. Stal se tajemníkem Syndikátu českých skladatelů (1947 – 1949) a tajemníkem české sekce Svazu československých skladatelů (1949). Roku 1961 mu bylo uděleno vyznamenání Za vynikající práci a roku 1967 byl jmenován zasloužilým umělcem. Zemřel ve věku 69 let v Praze.

³⁶ Organizace, která vznikla roku 1929. Sdružovala levicově orientované intelektuály, propagovala socialistickou kulturu a spolupráci s dělnickou třídou. Mezi zakládající členy patřil Karel Teige, Julius Fučík, Stanislav Kostka Neumann a Bedřich Václavek.

3.2.3 Rafael Schächter

(27. 5. 1905 – říjen 1944)

Narodil se v rumunském městečku Brăila, ale po vzniku Československa se spolu s rodinou přestěhoval do Brna. V Brně vystudoval konzervatoř - obor klavír u Viléma Kurze a kompozici u Jaroslava Kvapila. Poté se přestěhoval do Prahy, kde také studoval konzervatoř, tentokrát skladbu u Rudolfa Karla a dirigování u Pavla Dědečka. Souběžně pokračoval ve studiu hry na klavír na mistrovské škole u Karla Hoffmeistera. Byl vynikajícím interpretem soudobé hudby. Od roku 1944 působil jako klavírista, korepetitor a improvizátor v divadle Emila Františka Buriana. Roku 1937 založil Komorní operu, se kterou prováděl méně známou komorní hudbu, a která ho proslavila a zajistila mu pozvání do Švýcarska. Po vyhlášení norimberských zákonů neprestal být kulturně činný, jeho aktivity však byly v důsledku politické situace ilegální. Pořádal tajné koncerty přímo v bytech svých židovských přátel a vedl pěvecký sbor v dětském sirotčinci. S dětmi v Praze tajně nastudoval a předvedl operu Brundibár.

27. listopadu 1941 odjel jedním z prvních transportů do Terezína a stál u samotného zrodu terezínské kulturní činnosti. Byl členem Freizeitgestaltungu, založil mužský sbor, později také sbor ženský. Po vystěhování civilního obyvatelstva byl zrušen zákaz návštěv a Schächter mohl konečně založit smíšený sbor. Se sborem nastudoval a 25. listopadu 1942 provedl Smetanovu operu *Prodaná nevěsta*. Premiéra se uskutečnila pouze s klavírním doprovodem, ale pro vězně se stala symbolem začátku skutečného kulturního života v ghettu. Pod Schächterovou taktovkou byla provedena 35 krát. Díky Schächterovi došlo také k nastudování *Figarovy svatby* a *Kouzelné flétny* W. A. Mozarta, *Hubičky* Bedřicha Smetany, Pergolesiho opery *La serva padrona* a Verdiho *Requiem*. V Terezíně navázal na svou činnost před deportací a to tak, že založil také dětský sbor. S dětmi znovu nacvičil operu Brundibár, kterou dirigoval po celou dobu její „terezínské existence“. 16. října 1944 odjel do Osvětimi. Zemřel téhož roku, pravděpodobně během pochodu smrti.

3.2.4 Pavel Haas

(21. 6. 1899 – 17. 10. 1944)

Narodil se v Brně v židovské česky mluvící rodině obchodníka s obuví Zikmunda Haase. Čtyři roky navštěvoval německou obecnou školu a poté přestoupil na české reálné gymnázium. Roku 1919 přerušil svá studia na gymnáziu a stal se studentem hudební školy Besedy brněnské. Téhož roku byl přijat rovnou do 3. ročníku brněnské konzervatoře. Jeho učiteli byli Jan Kunc a Vilém Petrželka. Po absolvování konzervatoře roku 1921 studoval kompozici na mistrovské škole u Leoše Janáčka. Byl velmi talentovaným studentem. Již během studií vznikala jeho významná díla z komorní, vokální i orchestrální oblasti (*Tři písně pro soprán a klavír na slova J. S. Machara op. 2, Čínské písně pro alt a klavír op. 4, Zesmutnělé scherzo pro velký orchestr op. 5*). Když ukončil svá studia, pracoval jako korepetitor brněnského divadla, skladatel a učitel. Řadil se mezi českou avantgardu, jeho hudba byla ovlivněna tvorbou Janáčka, francouzskou modernou, jazzovou hudbou, ale také českým a židovským folklórem. Jeho dílo není až tak rozsáhlé. Je autorem tří smyčcových kvartetů (*I. smyčcový kvartet op. 3, II. smyčcový kvartet s bicími nástroji ad lib. "Z opičích hor" op. 7, III. smyčcový kvartet op. 15*), či dechového kvintetu (*Dechový kvintet, op. 10*). Za vrchol jeho tvorby je považována opera *Šarlatán* zkomponovaná na vlastní libreto. Její brněnská premiéra se konala 2. dubna 1938. Za tuto operu mu byla udělena cena Smetanovy nadace. Spolupracoval také se svým bratrem, hercem Hugo Haasem. K jeho třem filmům (*Život je pes, Kvočna, Mazlíček*) v nichž Hugo hrál nebo byl režisérem, složil scénickou hudbu.

Bratru Hugovi se podařilo emigrovat do zahraničí, Pavel však to štěstí neměl. Dne 2. prosince 1941 ho zatklo gestapo a byl poslán do Terezína. Téměř rok od příjezdu nebyl schopen komponovat. Zhoršil se jeho už tak špatný zdravotní stav. Až s pomocí přítele Gideona Kleina se zapojil do kulturního dění ghetta. Komponoval a kompozici také vyučoval. V Terezíně vznikla například skladba pro mužský sbor na hebrejský text *Nenaříkej (Al s'fod)* a písně, v nichž se odráží jeho smutek a stesk po domově *Čtyři písně na slova čínské poezie*. Obě tyto skladby se dochovaly. Komponoval také pro terezínské kvarteto a sólisty. Jeho *Studie pro smyčcový orchestr* se staly součástí propagandistického filmu natočeného v Terezíně.

16. října 1944 byl z Terezína transportován do Osvětimi, kde pravděpodobně hned následujícího dne zahynul v plynové komoře.

3.2.5 Gideon Klein

(6. 12. 1919 – 27. 1. 1945)

Narodil se v Přerově, ale už v deseti letech dojížděl do Prahy, kde navštěvoval hodiny klavíru u profesorky Růženy Kurzové, později u profesora Viléma Kurze. Roku 1939 se stal studentem Filosofické fakulty Univerzity Karlovy a docházel na přednášky profesora Aloise Háby. 4. prosince 1941 byl deportován do Terezína, kde se realizoval jako organizátor hudebních akcí, pianista, ale také hudební skladatel. Do jeho tvorby, která vznikla v Terezíně, řadíme *Sonátu pro klavír*, *Trio pro housle, violu a violoncello*, *Ukolébavky na hebrejský text pro zpěv a klavír*. Hrou na klavír doprovázel komorní soubory, opery i kantáty, prezentoval se také jako klavírní sólista. V říjnu 1944 byl deportován do Osvětimi, ze které byl poslán do pracovního tábora ve Fürstengrube. Datum jeho smrti není přesně známo. Zahynul buď ve zmíněném pracovním táboře, nebo během pochodu smrti, pravděpodobně 27. ledna 1945.

4 DĚTI V TEREZÍNĚ

Děti tvořily v Terezíně zvláštní skupinu. Byly zranitelné a těžko si byly schopny uvědomit, co se kolem nich děje. Proto se terezínská židovská samospráva snažila vytvořit co nejsnesitelnější podmínky, aby jim život v novém prostředí usnadnila. Ač byla jakákoliv výuka a vzdělávání židovských dětí zakázána, bylo všem jasné, že základem pro to, aby děti v Terezíně „nezvlčely“ a po případném konci války se byly schopny zařadit do běžného života, je vzdělání. Kromě toho bylo nutné zařídit lepší podmínky pro jejich ubytování a stravování. Bylo tedy vytvořeno Oddělení péče o děti a mládež (Jugendfürsorge), v jehož čele stál Egon Redlich, které si tyto potřeby stanovilo za cíle.

V Terezíně byly zřízeny dětské a mládežnické domovy, ve kterých o děti pečovali pedagogové a vychovatelé, kteří byli v Terezíně vězněni. Zhruba 40% dětí bydlelo se svými rodiči, dívky s matkami a chlapci s otci, ale i tyto děti navštěvovaly domovy, aby se mohly spolu s ostatními vzdělávat. Pedagogové a vychovatelé se starali jak o výuku dětí, tak o náplň jejich volného času. Na denním programu byly sportovní, kulturní i vzdělávací akce. Výuka probíhala tajně, ve velmi primitivních podmínkách, přesto však plnila své poslání a děti si postupně osvojovaly základní znalosti a dovednosti. V domovech působili významní pedagogové, jako např. Fredy Hirsch, Růžena Engländerová, Egon Redlich, Valtr Eisinger a mnoho dalších. Starší děti musely chodit pracovat, ale i při práci probíhala „výuka“. ³⁷

„Mladší i starší mládež pracovala společně. Ti, kteří před válkou studovali, nás učili, co si pamatovali ze školy. O Velké francouzské revoluci a o Shakespearových hrách jsem poprvé slyšela mezi záhony zeleniny.“ ³⁸

4.1 Výtvarná tvorba dětí

Nejen dospělí, ale také děti měly vnitřní potřebu „ventilovat“ své pocity, jež v nich ghetto vyvolávalo a nejjednodušším způsobem, jak se s těmito pocity vypořádat, byla vedle hudebních a literárních projevů tvorba výtvarná. V Terezíně tak vznikl nespočet malůvek, které kromě vzpomínek na milovaný domov zachytily život v ghettu. Tyto obrázky spolu s tajnými kresbami a malbami dospělých podávají důkazy jak o ubytovacích podmínkách,

³⁷ KASPEROVÁ, Hana: *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*, Univerzita Karlova v Praze, Filizofická fakulta, Praha 2010.

³⁸ ERBENOVÁ, Eva: *Sen*, G plus G, Praha 2001, str. 50 – 51.

stravování, pracovní činnosti a kulturních akcích, tak také zachycují tragické události, jež se v ghettu odehrávaly.³⁹

4.1.1 Helga Weissová (Hošková)

Jednou z dívek, která se pokusila zachytit život v ghettu pomocí barev, byla Helga Weissová, která do Terezína se svými rodiči odjela 7. prosince 1941 jako dvanáctiletá. V transportním zavazadle si s sebou přivezla také deník, pastelky, vodové barvy a skicák. Jedním z prvních obrázků, které namalovala, byly děti stavějící sněhuláka. Tento obrázek propašovala svému tatínkovi, který jí poslal stručný vzkaz: „Maluj, co vidíš.“ Tak se také stalo. Více než stovka obrázků, které od té doby namalovala, se skutečně zachovala. Helga strávila v terezínském táboře téměř tři roky a po celou dobu malovala a vedla si deník. Roku 1944 byla deportována do Osvětimi, poté do Freibergu a nakonec do Mauthausenu. Válku přežila a po návratu domů se ještě rozhodla namalovat vše, co zažila v táborech mimo Terezín. Její dílo se stalo cenným souborem dokumentů zachycujících život v ghettu. Ač jsou její obrázky malovány očima dítěte, jsou velmi autentické a zaujímají své specifické postavení mezi terezínskou výtvarnou tvorbou dětí i dospělých.⁴⁰

4.2 Literární tvorba dětí

Kromě výtvarné činnosti se děti realizovaly také v činnosti literární. Psaly si deníky, vymýšlely básně, říkanky a příběhy. Některé literární projevy byly skutečně vyspělé a překvapující.

„My děti jsme náhle dospěly. Věděly jsme, že nám nikdo nemůže pomoci, že se musíme starat samy o sebe, a tím ulehčit rodičům.“⁴¹

Své důležité místo zde měla také tvorba dětských časopisů, jako je *Vedem*, *Kamarád* či *Domov*.

³⁹ BLODIG, Vojtěch: Terezín v „konečném řešení židovské otázky“ 1941 – 1945, Oswald, Praha 2003.

⁴⁰ HOŠKOVÁ – WEISSOVÁ, Helga: Obrazy a kresby: Výstava k 80. narozeninám.

In: www.jewishmuseum.cz [online]. [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://www.jewishmuseum.cz/cz/vystavy/czhoskova.htm>.

⁴¹ ERBENOVÁ, Eva: *Vyprávěj mámo, jak to bylo*, Sefer, Praha 1994, str. 17.

4.2.1 Vedem

Časopis *Vedem* byl dílem chlapců ve věku od 13 do 16 let, kteří bydleli v ubytovně L 417. V období let 1942 – 1944 vyšlo v Terezíně 83 čísel tohoto časopisu. V jednotlivých vydáních se pravidelně objevovaly rubriky jako *Toulky Terezínem*, *Hádanky*, *kvízy a hry*, *Básně a povídky* a v neposlední řadě *Žije republika Škid*, ve které chlapci popisují dění na jejich ubytovně a okolnosti kolem vydávání časopisu.

*„Na domově č. 1 vydávali hoši svůj časopis, jmenoval se VEDEM a vlastně se pouze předčítal každý pátek večer celému osazenstvu domova. Vyvěšovat jej jako nástěnné noviny nebylo z bezpečnostních důvodů vhodné.“*⁴²

4.2.2 Kamarád

Týdenník *Kamarád* vytvářelo 22 chlapců ve věku 11 – 15 let z ubytovny Q 609, ve které bydlela také děvčata. Šéfredaktorem týdeníku byl Ivan Polák. Časopis vycházel téměř každý týden po dobu necelého roku (říjen 1943 – září 1944). Činnost časopisu byla ukončena z důvodu transportů do Osvětimi, kterými během září a října 1944 odjela většina dětí.

4.2.3 Domov

Čtrnáctideník *Domov* vydávali dva dvanáctiletí chlapci v období mezi prosincem 1943 a květnem 1944. Martin Glas a Pedro Seidemann, kteří bydleli nejprve v dětském domově č. 236 v Hamburských kasárnách a později v L 417. Během půl roku vydali deset čísel. Oba chlapci válku přežili.

Všechny tři výše zmíněné dětské časopisy se dochovaly a dnes jsou k nahlédnutí v elektronické podobě na stránkách, které jsou těmto časopisům přímo věnovány.⁴³

⁴² FRANĚK, Rudolf: *Terezínská škola*, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1965, s. 12.

⁴³ <http://www.vedem-terezin.cz/>.

4.3 Divadelní a hudební tvorba dětí

Neodmyslitelnou roli v každodenním životě dětí hrála také hudba, zejména potom divadlo. Hudba sbližovala nejen děti, ale navíc pozitivně působila na vzájemné vztahy mezi dětmi a vychovateli. Všem potom napomáhala na chvíli zapomenout na těžkosti, které jim každý den v ghettu přinášel. Tereziánské dětské divadlo nesloužilo pouze k zábavě, ale stalo se také důležitým výchovně vzdělávacím prostředkem.

S nápadem vytvořit loutkové divadlo, které bylo pro realizaci jednodušší než hrané divadlo, přišel dramaturg Mirko Tůma. Loutkař Kohnstein vyrobil dvanáct loutek, na které byly ušity kostýmy, a mohlo se hrát. Loutky marionetového typu měly velký úspěch a sloužily zejména k divadelním představením. Spolu s marionetami vznikali také maňásci, kterých využili ve své vzdělávací činnosti zejména vychovatelé a učitelé v dětských domovech. Skrze maňásky vysvětlovali dětem učivo, čímž před komandaturou SS „maskovali“ zakázanou činnost učení. Děti si časem začaly loutky a maňásky vytvářet samy a hrály si s nimi divadlo. K představení využívaly známých pohádek, začaly si však psát i vlastní texty.⁴⁴

Kromě loutkového divadla se děti podílely i na skutečném divadle, zejména se jednalo o opery. Malí šikovní sólisté si zazpívali dětské role v operách, jež nacvičovali dospělí, ale prostor pro realizaci měly i ty děti, které „jen obyčejně“ a rády zpívaly. V Terezíně vznikl dětský pěvecký a divadelní sbor. Nejvýznamnější dětskou operou, která se v Terezíně nacvičovala a hrála, se stala opera Brundibár.

„Jeden z umělců zorganizoval velkou skupinu dětí (já jsem byla mezi nimi) a učil je hrát. Tahle skupina se stala jádrem známého dětského divadla v Terezíně. Po práci jsme nacvičovali, zkoušeli a zpívali. Jedna hra, kterou jsme připravili, byla dětská opera Brundibár.“⁴⁵

⁴⁴ ŠORMOVÁ, Eva: *Divadlo v Terezíně 1941 – 1945*, Severočeské nakl., Ústí nad Labem 1973.

⁴⁵ ERBENOVÁ, Eva: *Vyprávěj mámo, jak to bylo*. Praha 1994, s. 19-20.

5 AUTOŘI OPERY BRUNDIBÁR

5.1 Hans Krása

Narodil se 30. listopadu 1899 v Praze jako třetí dítě manželů Karla a Amalie Krásových. V matrice, která je vedena německy, je zapsán pod jménem Johann Karl Krása. Měl celkem čtyři sourozence - Bedřicha (Friedrich), Marii Annu, Františku (Franziska) a nejmladší Adelu (Adelheid). Oba rodiče byli židovského vyznání a v této víře vychovávali i svých pět dětí. Po otci Hans zdědil bohémství, po matce byl citlivý a měl dobrý vztah k dětem. Jeho otec Dr. Karel Krása byl úspěšným advokátem, takže Krásovi neměli o finance nouzi a všem dětem se dostalo kvalitního německého vzdělání.

Rodina bydlela v centru Prahy v Hyberské ulici poblíž otcovy advokátní kanceláře. Byt, který obývali, byl prostorný a dobře zvukově izolovaný. Krásovi měli dvě piána, na která se mohlo hrát současně, aniž by se hráči rušili. Hans již od šesti let navštěvoval prestižní pěveckou školu Konrada Wallersteina, ve které se učil hře na klavír u Terezy Wallersteinové. Základní vzdělání získal v Soukromé německé obecné škole chlapecké. Poté navštěvoval Novoměstské reálné gymnázium. Otec hudební zájmy svých dětí velmi podporoval. K desátým narozeninám daroval Hansovi housle a zaplatil mu výuku u Josefa Frankenbusche - koncertního mistra Nového německého divadla. O Hansově údajném studiu na konzervatoři se nenašly žádné potvrzující dokumenty. Ve hře na klavír pokračoval proto pravděpodobně soukromě u Alexandra Zemlinského. Komponování konzultoval s Gerhardem von Keusslerem - dirigentem a skladatelem.

Komponovat začal už v dětském věku. Jeho prvním větším dílem byla orchestrální skladba, kterou složil v jedenácti letech. Při rodinném lázeňském pobytu v Salzburgu mu ji dokonce provedl tamější orchestr. Také jeho smyčcový kvartet, který složil jako čtrnáctiletý, se dočkal svého provedení na letní dovolené ve Švýcarsku roku 1913. Koncerty obstaral a hudebníky zaplatil Hansův otec.

Krásovým debutním dílem se staly *Čtyři orchestrální grotesky op. 1 (Vier Orchestergrotesken mit Begleitender Singstimme)*, které byly provedeny 20. května 1921 v Praze v rámci cyklu Filharmonických koncertů Nového německého divadla na IV. filharmonickém koncertě. Koncert dirigoval Alexander von Zemlinský, hrál orchestr Německého divadla a zpíval Max Klein. *Čtyři orchestrální grotesky* jsou zhudebněné texty čtyř básní Christiana Morgensterna ze sbírky Šibeniční písně (Galgenlieder) - *Koza*

a slepýš, Ne!, Vzdech a *Šibeničnickova píseň na Žofii, katovu dívku*. Tyto orchestrální písně jsou psány pro zpěvní hlas a symfonický orchestr. Všechny jsou velmi zvukomalebné, melodické a rytmické. Dobová německá hudební kritika dílo přijala s nadšením a Krása byl označen za „zářící hvězdu“. Ve stejném roce zkomponoval také *Smyčcový kvartet*. Ten se však v Praze uvedení nedočkal.

Už od počátku ve svých kompozicích pracoval s chromatikou, dával přednost jednoduchým formám, vyhýbal se pravidelné rytmicí. Byl ovlivněn neoklasicismem, od svých předchůdců (Achönger, Debussy, Ravel) však téměř nic konkrétního nepřebíral a vytvořil si svůj vlastní osobitý moderní styl.

Na podzim roku 1922 odjel do Francie, kde studoval skladbu u Alberta Roussela. V Paříži měl konečně premiéru také jeho *Smyčcový kvartet*. Během pobytu ve Francii dokončil třívětou *Symfonii pro malý orchestr*. Věty v ní jsou postaveny na vzájemném kontrastu tempa (pomalu - rychle - pomalu), ale také dynamiky, melodičnosti a barevnosti. Třetí věta se od prvních dvou liší navíc i stylem, kterým připomíná tvorbu Arnolda Schönberga.

Po návratu z Francie (1923) působil opět v Praze a byl oblíbený jak mezi německými hudebníky, tak mezi českými. Jeho rodina byla finančně dobře zajištěná, a proto mohl vést bohémský život na jedné straně a zároveň se na straně druhé plně věnovat tvorbě, pokud bylo potřeba. Příjmy jeho otce byly velmi dobré, proto nebylo potřeba, aby byl on sám někde zaměstnán a v rozhodování, co se skladatelské práce týče, byl tedy svobodný. Byl členem Skupiny Prager Tagblatt, jež tvořili herci, výtvarníci, hudebníci a spisovatelé, Němci i Češi. Scházeli se v kavárnách a po večerech v barech. Krása vedl sice bohémský život, ale když komponoval, pracoval zodpovědně a pilně.

Roku 1927 se rodiče s Hansem a Františkou přestěhovali na Staré Město do Konviktské ulice. Hans si zde později zabydlel podkroví a na této adrese pobýval až do svého odchodu do Terezína.

Za vrchol jeho tvorby před deportací do Terezína je považována opera *Zásnuby ve snu* (*Verlobung in Traum*). Operu napsal na libreto Roberta Fuchse a Roberta Thomase. Předlohou k libretu se stala Dostojevského novela *Strýčkův sen*. Na opeře Krása začal pracovat roku 1928 a o průběhu jeho komponování se dovídáme z korespondence doktoru Heinsheimerovi. Opera byla dokončena po dvou letech. Má tři jednání a trvá přibližně dvě hodiny. Krásovi se prostřednictvím hudby podařila vykreslit komplikovanost a charaktery

hlavních postav. Opera měla premiéru 18. května 1933 v pražském Novém německém divadle. Dirigoval Georg Széll, režie se ujal Renato Mordo. Ohlasy kritiků, jak německých, tak českých, byly velmi pozitivní. Za tuto operu Krása získal v říjnu téhož roku Československou státní cenu.

Již v době, kdy měla tato opera premiéru, začal Krása spolupracovat s Adolfem Hoffmeisterem na generační komedii, která popisovala život tehdejší mládeže *Mládí ve hře*. Hra měla prolog, dvě jednání a epilog. Premiéra se konala 19. února 1935 v divadle D35, jež bylo divadlem Emila Františka Buriana. Burianovi se však hra zdála nejasná a „vrtkavá“, a proto ji upravil tak, aby odpovídala jeho ideologii a zapadala do charakteru divadla. Původní neupravená verze se nedochovala. Krása ke hře složil scénickou hudbu, která napomohla k nemalému úspěchu hry. Od své premiéry byla reprízována téměř každý den, *Píseň Anny* se stala velmi populární. Krása melodii z této písně potom použil jako téma ve svém dalším díle *Komorní hudba pro cembalo a sedm nástrojů*, které mělo premiéru 25. března 1936. Melodie se také objevila v jeho smyčcovém kvartetu *Téma s variacemi*, který byl komponován ve stejném období. Své premiéry se však dočkal až v Terezíně.

Roku 1935 založili němečtí herci odmítající nacistickou ideologii Klub českoněmeckých divadelních pracovníků, v jehož čele stál Václav Vydra. Klub nejprve sídlil v Praze v Lützowově ulici č. 33 (dnešní Opletalova), později přesídlil do budovy Mánesa. Právě zde Krása často docházel i se svým přítelem Hoffmeisterem, který ve své knize *Hry a protihry* na svou činnost v Mánesu vzpomíná:

*„Přednášeli jsme v tomto novém divadelním agitačním středisku, a dokonce jsme s Antonínem Pelcem vyzdobili prázdné zdi freskami, které pochopitelně za okupace vzaly za své. Tato klubovní činnost mne přivedla do společnosti pražských Němců a z tohoto setkání vznikla další má hra. Dětská opera Brundibár, kterou jsem psal vlastně spolu s Hansem Krásou, měla osudy velice politické.“*⁴⁶

Brundibár byl původně napsán pro soutěž, kterou roku 1938 vypsal Československé ministerstvo školství a národní osvěty. K vyhodnocení soutěže však z důvodu vyhrčené

⁴⁶ HOFFMEISTER, Adolf: *Hry a protihry*, in: Výbor z díla Adolfa Hoffmeistra, sv. 6, Orbis, Praha 1963, s. 16.

politické situace nedošlo a zdálo se, že opera upadne v zapomnění. Naštěstí se tak nestalo. Brundibár byl zřejmě Krásovo poslední dílo před deportací do Terezína.

Do Terezína Krása dorazil 10. srpna 1942 transportem Ba 67. Po příjezdu mu bylo přiděleno číslo 21 855 a na transportní listině byl uveden jako kuchař. Nedlouho po příjezdu se stal vedoucím hudební sekce kulturní organizace Freizeitgestaltung, která již v Terezíně fungovala. Jeho hlavní náplní práce bylo pořádání koncertů. Pod hudební sekci spadala ještě čtyři oddělení – vokální hudba, instrumentální hudba, kavárenská hudba a správa nástrojů.

Kromě práce kolem organizování koncertů Krása také komponoval. Pro terezínskou kvarteta psal komorní hudbu. V Terezíně tak vznikla díla jako *Variace na vlastní téma*, *Tři písně pro baryton, klarinet, violu a violoncello*. Rok po příjezdu Krásy se do Terezína dostal i klavírní výtah Brundibára. Krása operu nově instrumentoval přímo podle toho, jaké nástroje a hudebníky měl v ghettu k dispozici.

Jako hudebník patřil mezi privilegované vězně ghetta, kteří byli po určitou dobu chráněni před transporty na Východ. V Terezíně se dokonce oženil. Jeho manželkou se stala o dvanáct let mladší klavíristka Eliška Kleinová. Oba však byli pouze přátelé, sňatek uzavřeli proto, aby byla Eliška chráněna před odchodem na nucené práce. Sňatek to byl opravdu formální. Když se zdálo, že Elišce už nebezpečí nehrozí, rozvedli se. Nedlouho po tom však byla zařazena do transportu do Osvětimi. Eliška Kleinová byla jedna z mála, kteří Osvětim přežili.

Transportu na Východ do vyhlazovacího tábora se nevyhnul ani Hans Krása. 16. října 1944 odjel jedním z největších transportů do Osvětimi. Konce války se nedožil. Nedlouho po příjezdu, pravděpodobně 18. října 1944, zahynul v plynové komoře.⁴⁷

Také jeho matka, otec a starší sestra Františka neunikli transportům a smrti Cyklonem B. Otec s matkou odjeli do Terezína společně 20. července 1942. Je možné, že se tam setkali

⁴⁷ V kapitole bylo čerpáno především z těchto zdrojů:

ČERVINKOVÁ, Blanka: *Hans Krása: Život a dílo skladatele*, Tempo, Praha 2003.,

REITTEREROVÁ, Vlasta: *Hans Krása*. In: <http://www.ceskyhudebnislovník.cz> [online]. [cit. 2013-03-19]. Dostupné

z: http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=694.

s Hansem, ale nejsou o tom žádné přímé důkazy. V Terezíně se dlouho nezdrželi. 26. října téhož roku byli přemístěni do Osvětimi, kde zahynuli. Františka byla nucena do Terezína odjet 8. září 1942. Ještě téhož měsíce 22. září byla přemístěna do Malého Trostince u Minska. Konce války se nedožila. Ostatní Hansovi sourozenci si zachránili život včasnou emigrací do zahraničí.

5.2 Adolf Hoffmeister

Prozaik, básník, dramatik, ilustrátor, karikaturista, vysokoškolský profesor a reportér Adolf Hoffmeister se narodil 15. srpna 1902 v Praze. Pocházel z advokátské rodiny. Po úspěšném absolvování gymnázia se přihlásil na studium práv na Karlově univerzitě. Studium práv úspěšně zakončil roku 1921 a stejně jako jeho otec se stal advokátem. Kromě svého povolání se také velmi aktivně věnoval kulturní činnosti. Již v dobách studia na gymnáziu publikoval své první verše a roku 1920 se stal jedním ze zakládajících členů Uměleckého svazu Devětsil. Hlásil se mezi poválečnou avantgardu. V roce 1927 se stal členem výtvarného spolku Mánes a téhož roku započala jeho spolupráce s Osvobozeným divadlem a slavnou dvojicí Voskovec & Werich. Publikoval ve velkém množství dobového tisku (Kmen, Červen, Lidové noviny, Literární noviny, Vest Pocket Revue). Roku 1934 se objevil na černé listině gestapa a stal se tak zakázaným autorem.

Období války strávil v emigraci, což mu zachránilo život. V době, kdy lidé stáli dlouhé řady na výjezdní povolení a pasy, obdržel Hoffmeister telegram z Paříže, ve kterém mu bylo sděleno, že je pro něj připraveno vízum. Kdo však chtěl vycestovat do ciziny, musel uvést důvod své cesty. Přátelé z Anglie mu proto poslali fingoaný telegram.

„Paní Amabel Williams Ellis a můj přítel, anglický architekt F. S. Yorke, mi poslali fingoaný telegram, že se mám ihned dostavit do Anglie ke korekturám textu své dětské opery, o jejíž provedení se uchází Edinburgh. Telegram podepsala slavná vydavatelská firma hudebnin. Podepsaný sotva měl o tom tušení, že mne naléhavě potřebuje v Londýně. Možná, že ani neexistoval. Ani klavírní výtah ani libreto opery vůbec v Londýně nebyly. Ale německému úřadu pro povolování výjezdních doložek (tzv. Unbedenklichkeitsbescheinigung) to stačilo.“⁴⁸

⁴⁸ HOFFMEISTER, Adolf: *Hry a protihry: Výbor z díla Adolfa Hoffmeistra*, sv. 6, Orbis, Praha 1963, s. 19.

22. dubna 1939 se mu podařilo oficiálně vycestovat. Během cesty prošel vězením (Francie) i koncentračním táborem (Maroko). Nakonec se mu podařilo přes Portugalsko a Kubu utéct a 28. ledna 1941 se konečně dostal do Ameriky. Ve státech psal, kreslil, přednášel pro krajany, pořádal výstavy a hodně cestoval. Stejně jako doma i zde spolupracoval s Janem Werichem a Jiřím Voskovcem. Připravili společně například divadelní hru *Slepcova píšťalka aneb Lidice*, která měla premiéru 7. března 1943 a sklídila velký úspěch. V New Yorku zastával práci redaktora a hlasatele Hlasu Ameriky.

Domů do Československé republiky se vrátil 28. srpna 1945. Teprve tehdy se poprvé doslechl, že se jeho opera *Brundibár*, kterou napsal se svým přítelem, hrála jak v Praze, tak i v Terezíně.

*„Prožili jsme celou válku v emigraci a až do svého návratu do Prahy dne 28. srpna 1945 jsem nikdy neslyšel, že by se byla má dětská opera dožila premiéry v okupované zemi.“*⁴⁹

Po návratu z emigrace zastával funkci přednosty odboru pro zahraniční styky na ministerstvu informací, od roku 1951 působil jako profesor na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze. V roce 1969 mu bylo zakázáno publikovat a vystavovat svá díla. Umírá 24. července 1973 v Říčkách v Orlických horách.⁵⁰

⁴⁹ Tamtéž, s. 19.

⁵⁰ V kapitole bylo čerpáno především z těchto zdrojů:

BRABEC, Jiří. *Slovník zakázaných autorů: 1948-1980*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1991, s. 137 – 140;

CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury: od počátků do současnosti*, Levné knihy, Praha 2007, s. 298-299;

CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do r. 1945*, 1. Adonai, Praha 2001, s. 153 - 154.

6 BRUNDIBÁR

6.1 Vznik opery

Brundibár vznikl roku 1938 jako společné dílo dvou autorů – Afolfa Hoffmeistera, který napsal libreto a Hanse Krásky, který jeho text zhudebnil. Brundibár byl původně napsán pro soutěž vypsanou Československým ministerstvem školství a národní osvěty. Vyhodnocení soutěže se však nikdy nekonalo. 1. září 1939 vypukla válka. Partitura Brundibára, tzv. původní „pražská verze“, zůstala ležet na ministerstvu. Znovu nalezena byla až dlouho po skončení války roku 1972 ve Vídni, kde ji v pozůstalosti po Jaroslavu Jindrovi objevila jeho manželka a předala ji Památníku Terezín.

Odesláním opery na soutěž však její příběh neskončil. Nejenže se dočkala své tajné premiéry v Praze, ale v povoleném zavazadle doputovala i do koncentračního tábora Terezín, přímo k rukám jejího autora Hanse Krásky, který neváhal a upravil ji tak, aby ji bylo možné provést také přímo v ghettu. Tím vznikla druhá verze opery, tzv. „terezínská verze“. K terezínské premiéře skutečně došlo a opera měla nemálo repríz.

6.2 Děj

Chudým sourozencům Pepíčkově a Anince onemocní maminka, které pan doktor k uzdravení předepíše mléko. Děti se proto vypraví na trh, aby mamince mléko přinesly. Mléko však stojí peníze, které děti nemají, a mlékař jim ho zadarmo nedá. Děti jsou smutné, když si najednou všimnou flašinetáře Brundibára, který pouze točí klikou, a lidé mu za to dávají peníze. Rozhodnou se, že si na mlíčko pro maminku vydělají zpěvem. Jejich hlásky jsou však slabé a Brundibár si ostře chrání své místo. Unavené děti ulehají ke spánku a na scénu přichází zvířátka, která mají plán. Rozhodnou se sourozencům pomoci. Svolají všechny děti z okolí, aby Anince a Pepíčkově pomohly. Tímto končí první jednání.

Druhé dějství otvírá vrabec, který svolává všechny děti ze školních lavic, aby přispěchaly na pomoc. Děti se seřadí na náměstí a spolu s Aninkou a Pepíčkem zazpívají Ukolébavku, jednu ze tří nejznámějších písní z opery. Lidé se odvracejí od Brundibára a hází dětem peníze do čepice. Když to flašinetář zjistí, ukradne dětem čepici s penězi a prchá. Začíná velká honička. Děti nakonec Brundibára dohoní, ten čepici zahodí a děti mají vyhráno. Operu uzavírá závěrečný vítězný pochod. Celá opera trvá přibližně 35 minut.

6.3 Obsazení

Opera je výjimečná tím, že je určena nejen dětem – divákům, ale především dětem – hercům. Napsána je pro sbor a sóla. Hlavní postavy tvoří sourozenecká dvojice Pepíček s Aninkou a flašinetář Brundibár.⁵¹ Spolu se sourozenci a Brundibárem se v sólových výstupech objevují zvířátka s lidskou řečí (vrabec, kocour a pes Azor). Opera je prokládána také recitačními čísly, při kterých se nám představí zmrzlinář a pekař. Trojici prodejců z tržiště uzavírá mlékař se svou jedinou písni, po níž se na scéně objeví poslední sólista, kterým je strážník. Sbor dětí představuje obyvatele městečka. Všechny postavy se ve hře setkávají na tržišti, na kterém se odehrává celý děj opery.

6.4 Historie opery

6.4.1 Praha

Ředitel chlapeckého sirotčince v Praze Ota (Moritz) Freudenfeld slavil roku 1941 padesáté narozeniny. Na jeho oslavě se sešlo mnoho významných osobností tehdejšího hudebního a kulturního života. Mezi hosty se například objevil Rafael Schächter, Gideon Klein, František Zelenka, Hans Krása, Erik Adolf Saudek, Jiří Orten a mnoho dalších. Přátelé se na oslavě dozvěděli, že Hans Krása napsal spolu s Adolfem Hoffmeisterem dětskou operu, kterou zatím nikdo nenastudoval, a tak se společně rozhodli, že spolu s chlapci ze sirotčince operu nacvičí a jako dárek ji řediteli k narozeninám předvedou. Přípravy probíhaly samozřejmě tajně, jelikož židovské děti již měly tuto činnost vedením státu zakázanou.

Nácviku se spolu s Rudolfem Freudenfeldem, synem ředitele, který v sirotčinci vedl pěvecký sbor, ujal dirigent Rafael Schächter. Na zkoušky docházel také samotný autor Hans Krása.

*„Byli jsme pilní a práce nám šla rychle kupředu. Dětem se opera od prvního poslechu velmi líbila. Hudba i text. Obojí je dětské, hudba moderní a zpěvná, jak to v pravé opeře má být.“*⁵²

⁵¹ Označení „Brundibár“ se v té době prý používalo pro mrzuté lidi. Lidově se tímto názvem označoval chrobák obecný nebo čmelák. Odtud zřejmě vzniklo označení Brundibár, tedy bručoun, mrzutý člověk. (ČERVINKOVÁ, 2003).

⁵² FRANĚK, Rudolf: *Tereziánská škola*, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1965, s. 22.

V té době však bylo vyhlášeno stanné právo, začaly transporty do Terezína a dirigent Schächter byl povolán k deportaci. Nedlouho po něm začaly odjíždět transporty i s dětmi ze sirotčince. Povolání do transportu se nevyhnul ani Hans Krása. Dostudování se odchodem dirigenta a tolika zpěváků velmi zkomplikovalo a plánované představení se nekonalo.

Nakonec operu v Praze znovunastudovaly židovské děti ze sirotčince na Hagiboru pod vedením Rudolfa Freudenfelda. Přesné datum premiéry není známo, ale bylo to někdy na přelomu roku 1942 a 1943. Pražská premiéra proběhla bez orchestru, jen za doprovodu klavíristy (Löffelholz), houslisty (Berkovič) a bubeníka (Kaufmann), tedy pouze se třemi instrumentalisty. Scénu vytvořil architekt František Zelenka, který měl na starosti také Brundibárovu režii a kostýmy. Kulisy byly velmi jednoduché a improvizované, ale svůj účel splnily.

*„Z několika prken postavil plot a na něj přilepil tři plakáty. Na nich byl ve vtipné úpravě také vrabec, kocour a pes. Děti prostrkovaly při zpěvu své hlavy z plakátů ven a tím vyřešil režisér i odvěký problém zvířat na scéně.“*⁵³

Hans Krása odjel do Terezína transportem již v srpnu 1942, takže se této premiéry nedočkal. Ani Adolf Hoffmeister neměl o pražské premiéře tušení. V té době již žil v emigraci. Opera se v Praze hrála pouze dvakrát. Představení proběhlo tajně v bývalé jídelně sirotčince na Hagiboru, jejíž kapacita nabízela místo pouze pro 150 diváků. Jelikož se měli Židé zákaz scházet, museli do sirotčince na představení přicházet postupně, protože kdyby se do sirotčince najednou nahrnulo 150 lidí, vzbudili by jistě podezření. Někteří diváci po představení dokonce v sirotčinci přespávali, aby zabránili odhalení jejich „akce“.

6.4.2 Terezín

Roku 1943, tedy až rok po příchodu Krásy do Terezína, byli do tábora deportováni také bratři Freudenfeldové. Rudolfu Freudenfeldovi se podařilo kontrolami v povoleném zavazadle pronést klavírní výtah Brundibára. Partituru Krásovi předal po skončení představení Prodané Nevěsty, které ten večer uspořádal Schächter na uvítanou nově příchozím a jehož se jako divák zúčastnil i Krása. Krása se ihned rozhodl pořídit kopii a Rudolf Freudenfeld (Rudla) tak mohl spolu s Rafaelem Schächtre (Rafik) operu

⁵³ Tamtéž, s. 23.

„znovuoživit“ s dětmi z Terezína. Sám Krása do té doby neměl ani tušení, že se pražská premiéra nakonec opravdu tajně uskutečnila a měla obrovský úspěch.

Brundibár se v Terezíně nacvičoval na půdě Drážďanských kasáren. Nácvič probíhal za doprovodu přenosného harmonia, kterému nikdo neřekl jinak než „prdítka“. Mnohá sóla zpívaly děti, které operu znaly již z pražského Hagiboru a které se v hojném počtu opět sešly v Terezíně. Hlavní role – Pepička a Aninku – získali malí zpěváci, kteří již měli v Terezíně za sebou zpívání v Prodané nevěstě. Samotný nácvič opery trval pouhé dva měsíce.

23. září 1943 se v Magdeburských kasárnách konala Brundibárova terezínská premiéra. Instrumentální doprovod zajišťovali výborní hudebníci jako Karel Frölich, Pavel Kling, Romuald Süssman, bratři Kohnové, Gideon Klein, Fredy Mark, Bedřich Weis. Jednalo se o první operu v Terezíně, která byla doprovázená orchestrem.

V roli Pepička vystoupil Pint'a Mühlstein, jeho mladší sestru Aninku ztvárnila Gréta Hofmeisterová, psa Azora Zdeněk Ornest (Ohrenstein), kocoura Eva Steinová, vrabce teprve šestiletý Rafael Sommer a Brundibára velmi talentovaný Jan Treichlinger, kterému se podařilo postavu flašinetáře „zlidštit“, jak ve svých vzpomínkách uvádí mnoho pamětníků.⁵⁴

„Honza zcela instinktivně postavu Brundibára tak zlidštil, že se přes to, že hrál postavu zlou, stal miláčkem obecnstva. A to nejen dětského. Naučil se „mrskat fousama“, které měl nalepeny pod nosem. Dovedl to tak bravurně a v pravou chvíli, že povolilo napětí, které se v hledišti právě vytvořilo a často bylo slyšet ulehčené dětské oddechnutí.“⁵⁵

Každá postava s výjimkou Brundibára měla během repríz téměř 10 alternací. Pouze Brundibár byl po celou dobu v Terezíně jen jeden. S tím, jak byly neustále vypravovány transporty na Východ a zároveň do Terezína přijížděly transporty nové, se pěvecké obsazení velmi často měnilo. Téměř všechny děti však byly nakonec poslány do plynu.

⁵⁴ ČERVINKOVÁ, Blanka: *Hans Krása: Život a dílo skladatele*, Tempo, Praha 2003.

⁵⁵ FRANĚK, Rudolf: *Terezínská škola*, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1965, s. 26.

Tabulka 1. Pěvecké obsazení sólistů

Pepíček	Pint'a (Emanuel) Mühlstein
Aninka	Greta Hoffmeisterová, později také Marie Mühlsteinová
Flašinetář Brundibár	Jan Treichlinger
Vrabec	Marie Mühlsteinová, později také Rafael Sommer
Kocour	Ela Steinová
Pes Azor	Zdeněk Ornest (Ohernstein)

Opera se stala v ghettu velmi populární mezi dětmi i dospělými. Její oblíbenost mezi aktéry i diváky však napomohla tomu, že byla nacisty zneužita jako prostředek k oklamání světa, kterému byl Terezín představován jako lázeňské město plné spokojených a šťastných obyvatel.

Když si nacisté uvědomili vlastní prospěch z kulturního života vězňů, začali jejich tvorbu podporovat, později nařizovat. V té době se představení přesunula z Magdeburských kasáren do tělocvičny bývalé sokolovny mimo ghetto, která byla upravena v rámci plánu „zkrášlování Terezína“. Nacházelo se zde jeviště, orchestřiště, dokonce i šatny pro účinkující. Jednalo se o nejmodernější kulturní sál patřící k Terezínu. Brundibár byl dokonce podporován tak, že bylo Zelenkovi nařízeno vytvořit nové, barevnější kulisy představující město, lepší kostýmy pro dětské herce a nově také obohatit představení o světelnou techniku. Vše proběhlo jen z důvodu plánované inspekční návštěvy. Na tvorbu nových kulis a kostýmů měl Zelenka pouze jeden den. Se svými pomocníky pracoval na nových kulisách celou noc.

Oficiálně měla opera v Terezíně ještě 54 repríz. Společně s premiérou to tedy čítá 55 představení, čímž se stala nejčastěji hranou operou v Terezíně. V průměru se hrála jednou za týden. Představení však bylo ve skutečnosti mnohem více.

Jednou z repríz bylo provedení v rámci plánované inspekční návštěvy Mezinárodního červeného kříže konané 23. června 1944. Během inspekce děti předvedly závěrečný pochod opery.

„Uřčili, že návštěva shlédne finale. Dostal jsem první znamení, když auta přijela do ulice. Druhé, že vystupují po schodech a na třetí jsem spustil zvednutou ruku k nástupu v taktu, který vítal příchozí: Brundibár poražen ..., že jsme se nedali ..., že jsme se nebáli.“⁵⁶

Brundibár se stal také součástí propagandistického filmu o životě v židovském ghettu „Terezín – Vůdce daroval Židům město“ („Theresienstadt - Der Führer schenkt de Juden eine Stadt“). Režisérem tohoto dokumentu byl jeden z terezínských vězňů - Kurt Gerron.

6.5 Dvě autorské verze opery Brundibár a jejich srovnání

Opera Brundibár má dvě oficiální verze. Tou první a původní je tzv. „pražská“, která byla napsána před válkou pro již zmiňovanou soutěž vypsanou ministerstvem. Druhou verzi, tzv. „terezínskou“, napsal Krása až v Terezíně. Při instrumentaci se opíral o klavírní výtah, který se do Terezína dostal. Nástrojově byl determinován hudebníky, kteří byli v Terezíně k dispozici.

„Šil ji na tělo jednotlivým hudebníkům. Každý z nich byl mistrem svého nástroje a on chtěl, aby si kluci zahráli“. To byl orchestr. Takový hned tak někdo nedá dohromady. Karel Fröhlich, Pavel Kling, Fredy Mark, Romuald Süßman, bratři Kohnové, Fricek Weiss, Gideon Klein.“⁵⁷

⁵⁶ FRANĚK, Rudolf: *Terezínská škola*, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1965, s. 28.

⁵⁷ Tamtéž, s. 25.

Tabulka 2. Instrumentace opery Brundibár

Pražská verze	Terezínská verze
flétna	flétna/pikola
2 klarinety in B	klarinet in B
trubka in C	trubka in B
malý buben	kytara
činely	malý buben
velký buben	velký buben
klavír	klavír
skupina I. houslí	čtvery housle
skupina II. houslí	violoncello
violoncello	kontrabas
	akordeon

Jak je z tabulky 2 patrné, v terezínské verzi byly smyčce zredukovány pouze na sexteto, bicí byly bez činelů a flétna se střídala s pikolou. V instrumentaci přibyla také kytara s akordeonem, což barevně ozvláštnilo celý dojem orchestru. V obou případech zůstal nosným nástrojem klavír.⁵⁸

Obě verze se neliší pouze v instrumentaci, v terezínské verzi došlo ještě k dalším změnám oproti původní pražské verzi. Krása v Terezině několik výstupů zcela vypustil (1. jednání – VII. výstup – Druhá píseň dětí, 2. jednání – VI. výstup - refrén písně *Roste strom*, 2. jednání – VII. výstup – hudba k honičce Brundibára), ale také připsal (konec 1. jednání - Serenáda). Rozdíly se týkaly také zkracování a prodlužování úvodních taktů a taktů doher k sólovým výstupům. Při porovnávání obou verzí jsou zřejmé také melodické, tonální a rytmické změny.⁵⁹

Opera má dvě jednání, která mají jak z hlediska časového průběhu, tak počtem taktů přibližně stejnou délku. První jednání je pouze o trochu delší než druhé. Úpravami

⁵⁸ ČERVINKOVÁ, Blanka: *Hans Krása: Život a dílo skladatele*, Tempo, Praha 2003.

⁵⁹ KRÁSA, Hans: *Brundibár: klavírní výtah* [hudebnina]. Edit. ČERVINKOVÁ, Blanka., Tempo, Praha 1998.

v Terezíně došlo k ještě větší rozsahové symetričnosti ve vztahu obou jednání. Úpravy však nijak zásadně neovlivnily celkovou délku opery, která čítá přibližně 35 minut.

Tabulka 3. Strukturální rozdíly dvou verzí opery

	Pražská verze	Terezínská verze
výstup	PRVNÍ JEDNÁNÍ	
I.	Děti jdou středem ulice	Děti jdou středem ulice
II.	Ulice se plní, Zmrzlinář, Pekař, Mlékař	Ulice se plní
III.	Okna, A+P ⁶⁰ , Mlékař	Zmrzlinář, Pekař, Mlékař
IV.	Strážník - píseň	Okna, A+P, Mlékař
V.	Brundibár hraje	Strážník - píseň
VI.	První píseň dětí	Brundibár hraje
VII.	Druhá píseň dětí	Píseň dětí (jiná notace)
VIII.	Brundibár (A+P, zvířátka)	Brundibár (A+P, zvířátka)
	/	Serenáda
výstup	DRUHÉ JEDNÁNÍ	
I.	Zvířátka	Zvířátka
II.	Ranní rozcvička	Ranní rozcvička
III.	Okna	Okna
IV.	Pochod školáků	Pochod školáků (jiná notace)
V.	Brundibár	Brundibár (jiná notace) Ukolébavka (bez ref. „Roste strom“)
VI.	Ukolébavka	Finale: Závěrečný pochod
VII.	Mezihra k honičce	
VIII.	Finale: Závěrečný pochod	

⁶⁰ Aninka a Pepíček, platí pro všechna označení „A+P“ v tabulce.

Z hlediska obsazení jsou obě verze totožné.

Tabulka 4. Obsazení

Pepíček
Aninka
Flašinetář Brundibár
Zmrzlinář
Pekař
Mlékař
Strážník
Vrabec
Kocour
Pes Azor
Okna (Děti doma)
Školní děti
Dospělí

Během nacvičování opery došlo k úpravě textu v závěrečném pochodu, který byl změněn iniciativou Rudolfa Freudenfelda (Fraňka).⁶¹ Důvod změny uvádí ve své brožůře Terezínská škola (1965).

„Závěr libreta předepisuje Text:

*Kdo má tolik rád
maminku s tatínkem
a svoji rodnou zem ...*

Hráli a zpívali původně sirotkové. Některé děti nemohly samozřejmě pochopit ani tu „rodnou zem“ (...) Proto také jsme, bez povolení autora, který byl už v cizině, pozměnili a zesílili závěr verši E. A. Saudka:

*Kdo má právo rád
a při něm ob stojí
a nic se nebojí
je náš kamarád
a smí si s námi hrát.“*⁶²

Rozdíl v textu nalezneme také hned na začátku prvního výstupu opery.

V pražské verzi se zpívá:

*„Tohle je malý Pepíček,
na vojnu šel mu tatíček,
(...)
Já se jmenuju Pepíček,
na vojnu šel můj tatíček.“*...

V terezínské verzi byly potom verše „na vojnu šel mu (můj) tatíček“ nahrazeny textem „dávno mu (mi) zemřel tatíček“

⁶¹ Po skončení války si Rudolf Freudenfeld změnil své příjmení na Franěk.

⁶² FRANĚK, Rudolf: *Terezínská škola*, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1965, s. 27.

6.6 Struktura opery a hudební motivy hlavních postav⁶³

Hudební složka opery působí jednoduše a čistě, nejedná se však o triviální „dětské písničky“. Melodie sice vychází z lidových námětů, je však obohacena nezvyklými intervalovými postupy, proto interpretace počítá se zkušenějšími malými zpěváky. Objevují se zde půltónové postupy a pro děti méně obvyklé intervaly jako sekundy, kvarty, septimy, nechybí intervaly malé, zmenšené a zvětšené. Celkový dojem z jednotlivých pěveckých hudebních výstupů však na poslech působí jednoduše a nekomplikovaně. Samotná hudba dokresluje také charakteristiku jednotlivých postav. Každé postavě přísluší určitý motiv, který zaznívá jak přímo v písních, skrze které s námi daná postava komunikuje, tak v písních nebo mezihrách, které nás na danou postavu chtějí upozornit.

Písňe flašinetáře jsou různé, ve svižném tempu a cítíme z nich Brundibárovo povýšení a rozčilení. Jsou v naprostém kontrastu s jemnou a líbeznou melodií valčíku, kterou vyhrává jeho flašinet.

Brundibár (První jednání, VIII. výstup – Finale)

Allegro perpetuo e furioso

Za - tro - le - ná pim - pr - lát - ka! Kdy - bych já byl je - jich tá - ta,
tak jim po - vím hez - ky zkrát - ka, zač jsou u nás ka - pr - dla - ta.

⁶³ Všechny notové ukázky uvedené v této kapitole jsou výřezy z klavírního výtahu opery. (KRÁSA, ČERVINKOVÁ (edit.), 1998) Výřezy byly vytvořeny autorkou diplomové práce z důvodu větší přehlednosti. Došlo ke smazání klavírního doprovodu, textu anglického a německého překladu libreta a poznámek odkazujících na rozdílnosti pražské a terezínské verze. Při označování jednání a výstupu bylo vycházeno z pražské verze.

Fláinet (První jednání, V. výstup)

p Valse - lento cantabile

sentimentale

Nejnápadnější a snad i nejzřetelnější motivy mají zvířátka. Krása zde využil zvukomalby, která je patrná již z Hoffmeisterova libreta, takže z melodie a z rytmu lehce rozpoznáme, zda k nám promlouvá štěbetající vrabec, štekající pes Azor nebo ospalý a lísající se kocour.

Vrabec (První jednání, VIII. výstup – Finale)

mf Agitato

Ti - síc i víc. Mně síc pra-nic ne - ní po tom, a - le z pranic já vím o tom.

Pes (První jednání, VIII. výstup – Finale)

Allegro impetuoso

[f]

Za - jíc sto- krát u - te - če,
než ho ku - chař u - pe - če, ne - chy - tí ho a - ni rus - ký
chrt.

Kocour (První jednání, VIII. výstup – Finale)

Moderato lusingando

p dolce

Já v no - ci vi - dím, já v no - ci slí - dím.

Più animato

Když se cou - rám sám a sám, tak se nej - víc na - ml - sám.

rit.

Strážníková píseň, ve které strážník dětem vysvětluje, že bez peněz si nic nekoupí, má jasný rytmus s pravidelnými důrazy, z čehož přímo číší řád a pravidla, která muž tohoto postavení představuje.

Strážník (První jednání, IV. výstup)

Moderato

f

Za pe - ní - ze vše - cko k má - ní, zdar - ma ne - bu - de

nic, když je ně - co tro - chu lep - ší, hned - ka to sto - jí

víc.

Písňe sourozenecké dvojice Aninky a Pepíčka jsou klidné a líbivé. V melodii je obsažena jak dětská radost a láska k jejich nemocné mamince, tak strach z flašinetáře. Při vyjádření obav z Brundibára je melodie plná púltónů a je z ní cítit velké napětí.

Pepíček a Aninka (První jednání, I. výstup)

Já se jme - nu - ju Pe - pí - ček,
na voj - nu šel můj ta - tí - ček. Za ru - ku ve - du A - nin - ku,
a tempo
má - me ne - moc - nou ma - min - ku.

Pepíček a Aninka (První jednání, VIII. výstup – Finale)

Andante sostenuto
pp Já se bo - jím Brun - di - bá - ra, s Brundi - bá - rem to je ji - ná,

6.7 Nejznámější písně opery

Opera Brundibár byla v Terezíně velmi populární, a přestože se hrála dosti často, bylo pokaždé „vyprodáno“. Nápěvky písní se díky své zpěvnosti mezi lidmi rychle šířily a velmi brzy „zlidověly“. Paralela mezi dějovou linkou opery a osudy obyvatel ghetta je dosti zřejmá, a tak jednoduchá zápleтка, ve které dobro vítězí nad zlem, dávala lidem naději v lepší budoucnost.

Závěrečný pochod, ve kterém děti oslavují vítězství nad flašinetářem Brundibárem, je snad nejznámější písní opery. Děti zvítězily, protože se „nedaly“, spojily své síly dohromady a společně tak dokázaly porazit zdánlivě nepřemožitelnou autoritu. Terezínští vězni

Závěrečný pochod – ukázka (Druhé jednání, VIII. výstup – Finale)

Ukolébavka – ukázka (Druhé jednání, VI. výstup)

56

6.8 Opera Brundibár v dnešní době

Osud Brundibára s koncem války a se zrušením terezínského ghetta neskončil. Po válce měl být Brundibár hrán v Národním divadle v Praze, ale komunisté toto představení zrušili. Brundibár se nesměl celých čtyřicet let hrát a bylo zakázáno o něm mluvit. Teprve roku 1991 byl Brundibár znovu nacvičen a předveden v Terezíně v rámci vzpomínkové akce, jež připomínala uplynutí padesáti let od prvního transportu do Terezína.⁶⁴ Od té doby se Brundibár hraje dál. Byl přeložen do mnoha jazyků a je prováděn dětmi téměř po celém světě. Je hrán jak v rámci školních představení, tak na světových operních scénách. Některých představení se účastní také samotní „pamětníci“, kteří jako děti v Terezíně v Brundibárovi zpívali a hráli. Opera Brundibár se v dnešní době stala nejen u nás, ale i v zahraničí součástí základního repertoáru dětských divadelních souborů.

6.8.1 Brundibár a Dismanův rozhlasový dětský soubor

Pod vedením sbormistrů Zdeny a Václava Fleglových Brundibára nastudovaly děti z Dismanova rozhlasového dětského souboru (DRDS), který působí v Praze. Opera měla v podání DRDS premiéru 18. října 1991 v Terezíně. S tímto souborem Brundibár vycestoval i do zahraničí (Německo, Francie, Belgie, USA, Švédsko).⁶⁵

6.8.2 Brundibár a Dětská opera Praha

Dalším souborem, který Brundibára zařadil do svého repertoáru, je Dětská opera Praha (DOP) - soubor, jehož členy jsou žáci sólového zpěvu. DOP působí od svého založení roku 1991 pod vedením Jiřiny Markové – Kristlíkové, sólistky opery Národního divadla Praha a profesorky zpěvu Pražské konzervatoře. S Brundibárem tento soubor vystoupil například v Paříži, Bologni, či Dormonthu. Roku 2003 vzniklo DVD se záznamem opery Brundibár v podání DOP a o šest let později bylo natočeno CD. Zmíněné CD je zajímavé tím, že obsahuje jak pražskou verzi opery (v první části), tak verzi terezínskou (v části druhé). Krátké ukázky všech písní, které jsou na CD uvedeny, jsou volně přístupné na webových stránkách souboru.⁶⁶ DOP se ve spolupráci s Českou televizí podílela na vzniku hudebně – vzdělávacího cyklu s názvem „Opera nás baví“, jehož jeden díl byl

⁶⁴ Z úvodního slova k představení Brundibár, které se konalo roku 2010. Projev pronesla pamětnice Marie Kottová, která strávila část dětství v Terezíně, kde zpívala v opeře Brundibár. Záznam projevu je dostupný na WWW: <http://www.youtube.com/watch?v=VsPQY-ztLy4>.

⁶⁵ <http://www.rozhlas.cz/drds/portal/>.

⁶⁶ Ukázky jsou k poslechu na WWW: <http://www.detskaoperapraha.cz/cs/repertoar/brundibar.php>.

věnován právě opeře Brundibár. Tento díl byl Českou televizí poprvé odvysílán 13. srpna 2011 a je ho možné zhlédnout na stránkách České televize.⁶⁷ Operu Brundibár má DOP na svém repertoáru dodnes.⁶⁸

6.8.3 Brundibár v režii Vandy Drozdové

Za zmínku také stojí velmi diskutované brněnské zpracování této opery, jehož se ujala režisérka Vanda Drozdová, která Brundibára převedla do modernější podoby. Děj byl posunut v čase do období 2. světové války. Celý příběh se pak odehrával v koncentračním táboře v dětské ubytovně s vlastní hierarchií. Vedlejší postavy se v příběhu v podání Drozdové projeví jen jako charakterů dětí v ubytovně. Hlavními postavami zůstali sourozenci Aninka a Pepíček, kteří přijeli do ghetta a byli ubytováni spolu s ostatními dětmi. Brundibár je zde prezentován rolí hlídače, jenž má na dětské ubytovně nejvyšší postavení. Dílo mnohé diváky včetně pamětníku z Terezína šokovalo, u kritiků však sklidilo úspěch. Brněnským provedením a jeho srovnáním s tradičním pojetím se ve své bakalářské práci podrobněji zabývá Markéta Toufarová.⁶⁹

6.8.4 Brundibár a dětský pěvecký sbor Domino

Operu nastudoval také dětský pěvecký sbor Domino, který působí při Základní škole Ilji Hurníka v Opavě pod vedením PaedDr. Ivany Kleinové. S operou sbor vycestoval v listopadu roku 2001 do francouzského města Nevers, kde právě probíhal týdenní projekt „Hudba a vzpomínky“ zaměřený na hudbu prováděnou v ghettu Terezín. Součástí projektu byla kromě prezentace hudebních děl terezínských autorů také výstava dokumentů a fotografií z Terezína. Operu Brundibár předvedlo Domino společně s tamějším pěveckým sborem Capriccio v místním divadle. Brundibár zde zazněl hned třikrát, pokaždé v českém znění, pouze recitativní výstupy byly ve francouzštině. Ještě před odjezdem do zahraničí navštívila děti z Domina paní Eva Erbenová, která v Terezíně v Brundibárovi zpívala.

⁶⁷ Zmíněný díl je dostupný na WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10212440340-opera-nas-bavi/20954215896/video/>.

⁶⁸ www.detskaoperapraha.cz.

⁶⁹ TOUFAROVÁ, Markéta. *Opera Brundibár: Srovnání dvou inscenací*. Brno, 2012. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filosofická fakulta, katedra divadelních studií, Teorie a dějiny divadla. Vedoucí práce doc. Mgr. Pavel Drábek, Ph.D.

Brundibár se dočkal také své opavské premiéry ve Slezském divadle, která se konala 3. dubna 2002. Na provedení se opět podílely jak děti ze sboru Domino, tak jejich přátelé z francouzského sboru Capriccio. Tohoto představení se zúčastnily také čtyři pamětnice z Terezína, paní Eva Erbenová, Helga Hošková (Weissová), Eva Herrmannová a Lilian Zapletalová.

Ještě téhož roku v říjnu 2002 vyjelo domino s Brundibárem opět do Francie, tentokrát do Strasbourgu, kde se konalo zasedání Rady Evropy, kterého se účastnili ministři školství. Dvoudenní ministerský seminář s názvem „Teaching about the Holocaust and artistic creation” měl za cíl najít způsob, jak žáky učit o holocaustu. Součástí semináře byl bohatý kulturní program, jehož nedílnou částí byl také Brundibár. Opera tak v podání českých a francouzských dětí ze sboru Domino (Opava) a Capriccio (Nevers) zazněla přímo v sídle Rady Evropy.⁷⁰

⁷⁰ <http://www.domino-opava.wz.cz>.

7 PEDAGOGICKÉ VYUŽITÍ OPERY BRUNDIBÁR

Ač by se mohlo zdát, že význam jaký má opera pro děti, které ji hrají dnes, je zcela odlišný od toho, jaký měla pro děti v Terezíně, není tomu zcela tak. V obou případech platí, že se děti nenásilnou formou seznamují s hudbou první poloviny dvacátého století. Přímou v praxi si „osahají“ strukturu opery. Významy pojmů jako je například „jednání, výstup, serenáda, mezihra a pod.“ už nejsou jen mechanicky zapamatovanými frázemi. Děti si tyto pojmy samy „prožijí“ a lépe je pochopí. Opera tedy děti vzdělává už jen tím, že se ji učí, a že ji provádějí. Tento fakt může do budoucna pozitivně ovlivnit jejich celkový přístup k umění a hudbě.

V Terezíně byl nácvik Brundibára činností, která děti a jejich vychovatele spojovala. Děti se na zkoušky těšily. Doufaly, že tak jako v Brundibárovi zvítězilo dobro nad zlem, tak i v jejich reálném životě jednou vše zlé pomine, skončí válka a ony se vrátí domů. Dalo by se tedy říct, že pro ně měla i duchovní význam. Ukazovala, že hodnoty jako kamarádství a poctivost mají obrovskou sílu. Samozřejmě je nemožné, aby v takové míře pochopily hloubku zdánlivě jednoduchého příběhu dnešní děti a snad je to i dobře. Nicméně právě to, jak byla opera vnímána v Terezíně a jak si můžeme děj opery spojit s osudem dětských vězňů ghetta, posunuje význam Brundibára dál. Stává se jakýmsi prostředkem, kterým jsou dnešním dětem a mládeži přibližovány osudy jejich „vrstevníků“, kterých se dotkla 2. světová válka. Kromě kulturní hodnoty si totiž s sebou toto dílo nese také neodmyslitelnou terezínskou historii.

Pokud by byla opera Brundibár dnešním dětem prezentována bez historických souvislostí, mohlo by se stát, že by u nich nevzbudila zájem nebo by její děj odsoudily za jednoduchost až dětinskost ještě dříve, než by byly schopny pochopit kulturní a historickou hodnotu tohoto díla. Nabízí se tedy využití opery Brundibár jako prostředku, který dnešní mládež provede částí historie, jež se udála v židovském ghettu Terezín. Při práci s touto dětskou operou žáci rozšíří a hlavně propojí své znalosti a dovednosti z hodin dějepisu, zeměpisu a hudební výchovy. Generace dnešních dětí má dokonce ještě šanci přímého setkání s „dětmi“, které v Terezíně operu zpívaly a válku přežily.

7.1 Využití Brundibára v hodinách hudební výchovy na 2. stupni ZŠ⁷¹

Abychom žákům mohli jako pedagogové přiblížit Krásova Brundibára, nestačí je vzít na představení nebo jim pustit nahrávku se záznamem z představení. K tomu, aby si z opery „něco odnesli“, je potřeba žákům vysvětlit okolnosti jejího vzniku a zasadit ji do historického kontextu. To může být z časového hlediska dosti náročné a při nízké časové dotaci hodin hudební výchovy na základních školách zdánlivě neproveditelné, protože by právě začleněním Brundibára do výuky učitelé ztratili cenný čas na probírání předepsaného učiva. Opak je však pravdou. Operu Brundibár lze využít jako zastřešujícího tématu, které lze promítnout do všech činností, jež jsou v předmětu hudební výchovy zahrnuty. Jedná se o činnosti vokální, instrumentální, poslechové i hudebně pohybové. Zároveň lze toto téma využít v oblasti dějin hudby a v hudební teorii. Přímou s Brundibárem se tak děti mohou učit pojmům, které se týkají divadla a hudební teorie. Písně v Brundibárovi jsou psány přímo pro děti a lze je využít k poslechu a určitému rozboru. Písně mají zajímavé melodie a jejich nácvikem se žáci mohou seznámit s neobvyklými intervalovými postupy. Tím, že se jedná o divadelní dílo, dramatické ztvárnění některých částí se přímo nabízí.

7.1.1 Hudební pojmy a Brundibár

Následující tabulky (5,6) obsahují nabídku některých pojmů⁷², které by si měli žáci druhého stupně základních škol postupně osvojit v hodinách hudební výchovy a které zároveň souvisí s dětskou operou Brundibár.

Tabulka 5. Divadlo

divadlo	libretista	sólo
opera	skladatel	sbor
premiéra	scénograf	dirigent
repríza	jeviště	jednání
derniéra	hlediště	výstup
libreto	orchestřiště	kulisy

⁷¹ Také v odpovídajících ročnících víceletých gymnázií.

⁷² Pojmy nejsou v tabulkách řazeny abecedně, ale nahodile, dle významu (po sloupcích).

Tabulka 6. Hudební teorie

partitura	dur/moll	ukolébavka
klavírní výtah	předehra	pochod
notová osnova	mezihra	valčík
houslový/basový klíč	dohra	polka
předznamenání	repetice	foxtrot
takt	jednohlas	kvapík
dynamické značky	dvojhlas	rytmus
italské hudební názvosloví	doprovod	zvukomalba

7.2 Prezentace a pracovní listy

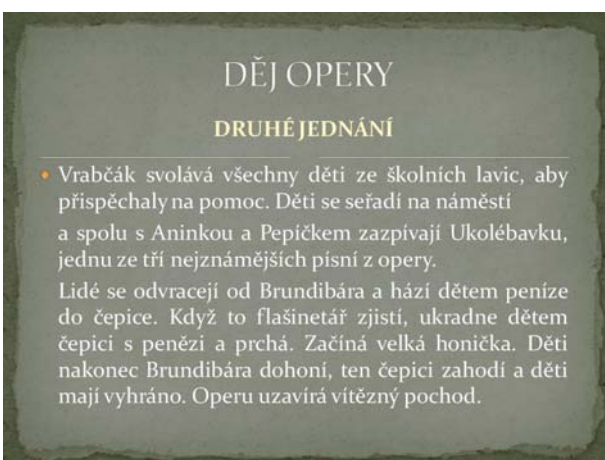
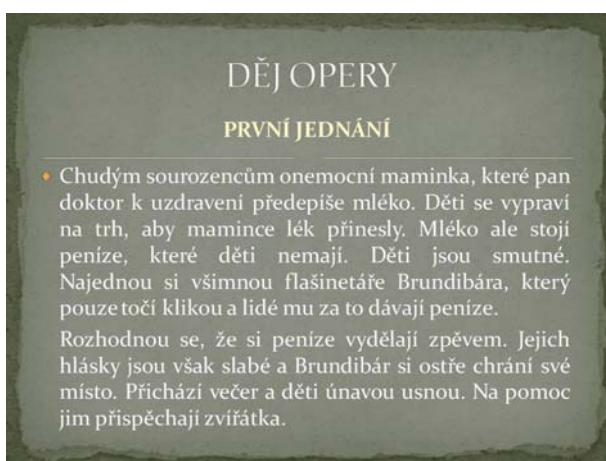
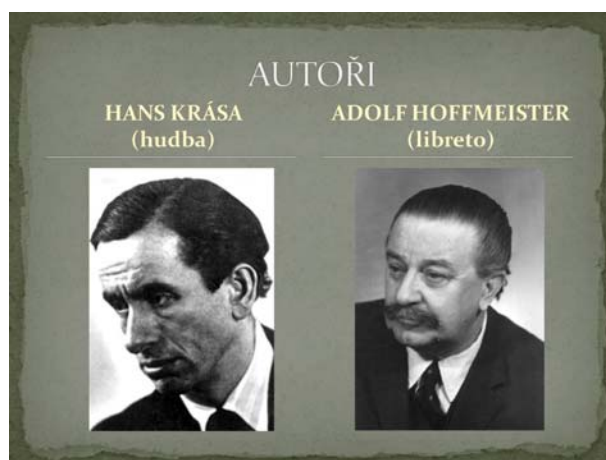
Tato kapitola nabízí konkrétní materiály, které mohou pedagogové využít při práci s operou Brundibár. K tomuto účelu byly vytvořeny dva pracovní listy a s nimi korespondující dvě prezentace v PowerPointu⁷³.

První prezentace obsahuje informace o vzniku a historii opery, jsou v ní uvedeni jak autoři opery, tak fakta a zajímavosti vztahující se k tomuto dílu. Druhá prezentace je zaměřena na poslechovou činnost a jednoduchou analýzu vybraných skladeb. Ke každé prezentaci je vytvořen pracovní list. Prezentace i pracovní listy slouží jako hlavní kostra pro práci s operou, je však již na samotném pedagogovi, jak tyto materiály využije. Pro názornější výuku bude jistě vhodné obstarat hudební nahrávku opery, popřípadě videozáznam z představení a notový zápis vybraných písní. Pro zpestření výuky jsou vhodné záběry z propagandistického filmu Theresienstadt, ve kterém se objevují autentické záběry terezínského představení Brundibára, či dokument Aleše Koudely „Brundibár – opera za zdi ghetta“.⁷⁴

⁷³ Prezentace i pracovní listy byly vytvořeny autorkou této diplomové práce, snímky (obrázky) uvedené v textu práce nejsou záměrně jednotlivě číslovány a popisovány, aby nedošlo k narušení přehlednosti kapitoly. Za sebou jsou snímky (obrázky) řazeny vždy po řádcích, zleva doprava.

⁷⁴ Brundibár – opera za zdi ghetta [DVD]. Režie Aleš KOUDELA. Česko, 2005.

7.2.1 Snímky z prezentace Brundibár: Dětská opera a Pracovní list A

OBSAZENÍ

Všechny role hrají a z pívají děti!

Pepíček a Aninka (sourozenci)
 Flašinetář Brundibár
 Zvířátka (Vrabec, Kocour, Pes Azor)
 Prodejci na trhu (Mlékař, Pekař, Zmrzlinář)
 Strážník
 Okna (děti doma)
 Školní děti (děti ve škole)
 Dospělí

PREMIÉRA OPERY

- Poprvé se opera hrála v pražském sirotčinci na Hagiboru na přelomu roku 1942 a 1943.
- Premiéra byla tajná, Židé měli v té době kulturní činnost zakázanou.

- Operu dirigoval Rudolf Freudenfeld, syn ředitele sirotčince, o kulisy a kostýmy se postaral František Zelenka

František Zelenka
(scénograf)

Rudolf Freudenfeld
(dirigent)

JEDEME DO TEREZÍNA ...

- Děti, které operu nacvičovaly, byly židovského původu, a proto musely odjet do Terezína.
- Také jejich vychovatelé a autor Hans Krása byli Židé a nevyhnuli se deportaci do ghetta.
- Rudolfu Freudenfeldovi se podařilo do Terezína přivést klavírní výtah opery.

OPERA V TEREZÍNĚ

- Hans Krása operu nově instrumentoval.
- Rafael Schächter (Rafík) a Rudolf Freudenfeld (Rudla) operu s dětmi během dvou měsíců nacvičili.

PREMIÉRA OPERY

23. září 1943, Magdeburské kasárny

- Oficiálně se tato opera hrála v Terezíně 55x (1 krát za týden).
- Byla to první opera, která se v ghettu hrála s orchestrálním doprovodem.

POSLÁNÍ OPERY

- Opera Brundibár byla pro děti i dospělé, kteří museli žít v těžkých podmínkách ghetta, velmi důležitá.
- Pomáhala jim na chvíli zapomenout na útrapy, které jim život v ghettu přinášel.
- Zpívali o vítězství dobra nad zlem a to jim dodávalo naději.

ZAJÍMAVOSTI

- Opera Brundibár byla předvedena inspekční kontrole zástupců Mezinárodního červeného kříže, která navštívila Terezín 23. června 1944.

- Opera se také stala součástí propagandistického filmu, kterým chtěl Adolf Hitler oklamat veřejnost.

- V Terezíně se opera hrála přibližně rok, v dětském sboru zpívalo 120 dětí.
- Brundibára hrál po celou dobu jen jeden chlapec, Honza Treichlinger.

- Většina dětí válku nepřežila, téměř všechny byly usmrceny v plynových komorách.

- Některé děti však přežily, dnes už jsou z nich babičky a dědečkové.

Tommy Karas

Eva Herrmannová

Marta Kottová

Evelina Merová

Greta Hoffmeisterová

Helga Weissová

Marta Kottová

Eva Erbenová

ZAJÍMAVOSTI

- Brundibár byl přeložen do mnoha jazyků a hraje se dnes po celém světě.

(Anglie, USA, Norsko, Španělsko, Německo, Itálie, Belgie, Francie, Izrael, Japonsko, ...)

HUDEBNÍ POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

• Libreto	• Sólo
• Libretista	• Sbor
• Scénograf	• Dirigent
• Premiéra	• Flašinet
• Repríza	• Instrumentace
• Derniera	• Kulisy

DALŠÍ UŽITEČNÉ POJMY

• 2. světová válka	• Ghetto
• Sirotek	• Kasárny
• Sirotčinec	• Inspekce
• Židé	• Mezinárodní červený kříž
• Davidova hvězda	• Propaganda
• Kulturní činnost	• Plynová komora
• Terezín	

KONEC PREZENTACE

Jméno a příjmení: _____

Třída: _____

Datum: _____

PRACOVNÍ LIST - A

BRUNDIBÁR – DĚTSKÁ OPERA

1. Doplň chybějící údaje ve větě:

Autorem libreta dětské opery Brundibár je _____,

jeho text potom zhudebnil _____.

2. Do rámečku napiš rok, ve kterém byla opera napsána:

3. Zakroužkuj písmeno, které označuje pravdivou větu:

- a) Opera se poprvé hrála v Praze v sirotčinci.
- b) Opera se poprvé hrála v Praze v Národním divadle.

4. Napiš celé jméno architekta, který vytvořil kulisy a kostýmy pro tuto operu:

5. Napiš celé jméno dirigenta, který operu dirigoval:

6. Uved' datum, kdy se konala premiéra v Terezíně:

7. Vyjmenuj co nejvíce postav, které se v opeře objevily:

8. Víš, kolik má opera Brundibár jednání? Do rámečku napiš správný počet:

9. Napiš jméno a příjmení alespoň jednoho dítěte, které v Terezíně v této opeře zpívalo:

10. Pokus se vlastními slovy popsat děj opery:

7.2.2 Snímky z prezentace Brundibár: Poslech a Pracovní list B

BRUNDIBÁR

POSLECH

1

- V této části se vám představí zvířátka, která v opeře vystupují.
- Vzpomenete si kolik jich bylo?
- Dokážete je vyjmenovat?
- Pozorně poslouchajte a pokuste se odhalit, jaké konkrétní zvířátko vyjadřují následující úryvky písní.
- Jako nápověda vám poslouží ukázka notového zápisu.

1. UKÁZKA

2. UKÁZKA

3. UKÁZKA

ŘEŠENÍ

1. Vrabec
2. Pes
3. Kocour

- Bylo pro vás určování snadné?
- Měli jste s poznáváním problémy?
- Pokuste se vysvětlit, na základě čeho jste určovali, o které zvířátko se jedná.

2

- Nyní vás čekají dvě ukázky, které patří k postavě Brundibára.

- Vzpomenete si, jak se jmenuje nástroj, na který Brundibár hraje?

- Poslechněte si ukázky a pokuste se vlastními slovy vysvětlit, čím se od sebe tyto ukázky liší.

HLEDÁME ROZDÍLY

- Pro přehlednost zápisu využijte tabulku, kterou máte v pracovních listech.
- Do příslušných sloupečků zapisujte všechno, co vás k dané ukázce napadne.
- Ukázky uslyšíte dvakrát.
- Při prvním poslechu jen pozorně poslouchajte. Při druhém můžete začít zapisovat.

1. UKÁZKA

Allegro perpetuo e furioso

Za - tro - le - ná - pí - m - er - lít - ka! Kdý - bych já - byl - je - jich tá - ta,
tak - jím po - vím - bez - ky - zkrát - ka, zač - jsou u nás - ka - pr - dla - ta.

2. UKÁZKA

f Valse - lento cantabile
sentimentale

3

- V poslední části se vám představí dvě nejznámější písně z opery, Ukolébavka a závěrečný vítězný Pochod.
- Písně se nejprve společně naučíme.
- Zpívat budeme z klavírního výtahu opery. Dokážete vysvětlit, co znamená „klavírní výtah“?

⑨ Andante cantabile
⑩ Molto tranquillo

VI (T:V)

Ma - min - ka - ko - li - bí - dě - fát - ko, kon - py, hou, mys - li - si,
Mam rocke - a - crá - dí, dum - mung - a - fall - a - by, and wem - der - es
Mam rocke - a - crá - dí, dum - mung - a - fall - a - by, and wem - der - es
co - bu - de, al - de - ti - vy - ro - tou, Kal - dí - kon - ze - há - de - de
klein, doch wird es bald er - wach - sen sein. Ein - ry - hód - mout - der - day
Ween ein Vo - gel Dig - ge - wöl - fil.

VIII (T:VI)
Finale
Děti pochodují po světě a zpívají.
Children march on the stage and sing.
Die Kinder marschieren auf der Bühne und singen.

⑦ Allegro moderato à la marcia
Marcia (molto giocoso)
ANINKA, PEPIČEK, CORO

Bravó - há - je po - sta - deš, a - ti - já - de -
We're proud of you - sta - deš, a - ti - já -de -
Für mich und Fremdenkath - len's, den Weg ge - mein - sam ge -
Za - vě - se na své hře, all - ky - jeme - ty - há - si.
I'm proud of your game, and there are - jeme - ty - há - si.
und so - se Kraft vor dem Fe -ind, es - ein - an -der nicht.
[Coda] [F] [E]

- Nyní vytvoříme malé skupinky.
- Každá skupinka si zvolí jednu ze dvou právě nastudovaných písní a pokusí se ji dramaticky ztvárnit.
- Svá „čísla“ si navzájem předvedeme a pokusíme se společně vybrat nejlepší dramatické prvky z každé skupinky, na základě kterých vytvoříme jednu společnou třídní dramatickou verzi pro Ukolébavku a jednu pro Pochod.

KONEC PREZENTACE

Jméno a příjmení: _____

Třída: _____

Datum: _____

PRACOVNÍ LIST - B

BRUNDIBÁR – POSLECH

1. ČÁST

1. Do rámečku napiš, kterému zvířátku patří ukázka č. 1:

Agitato

Ti - síc i víc. Mně sic pra-nic ne - ní po tom, a - le z pranic já vím o tom.

2. Do rámečku napiš, kterému zvířátku patří ukázka č. 2:

Allegro impetuoso

Za - jíc sto - krát u - te - če,
než ho ku - chař u - pe - če, ne - chy - tí ho a - ni rus - ký
chrt.

3. Do rámečku napiš, kterému zvířátku patří ukázka č. 3:

Moderato lusingando

p dolce

Più animato

rit.

2. ČÁST

Ukázka č. 1 – Brundibárova píseň

Allegro perpetuo e furioso

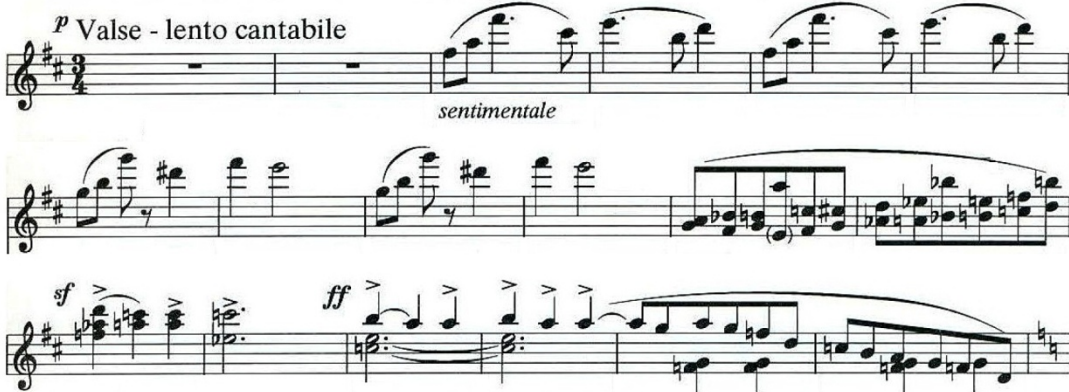
f

Ukázka č. 2 – Píseň flašinetu – valčík

p Valse - lento cantabile

sentimentale

Dokážeš vlastními slovy vysvětlit, v čem se tyto dvě ukázky od sebe liší?

- Pro přehlednost zapisuj všechny své nápady do připravené tabulky.
Do levého sloupce napiš vše, co tě napadne k první ukázce,
do pravého potom vše, co se bude týkat druhé ukázky.
- Zamysli se například nad melodií, tempem, nad pocity a náladami,
které v tobě ukázky vyvolaly, ...)

HLEDÁME ROZDÍLY	
Ukázka č. 1	Ukázka č. 2

3. ČÁST

V poslední části si zahrajeme na herce a pokusíme se dramaticky ztvárnit následující písně:

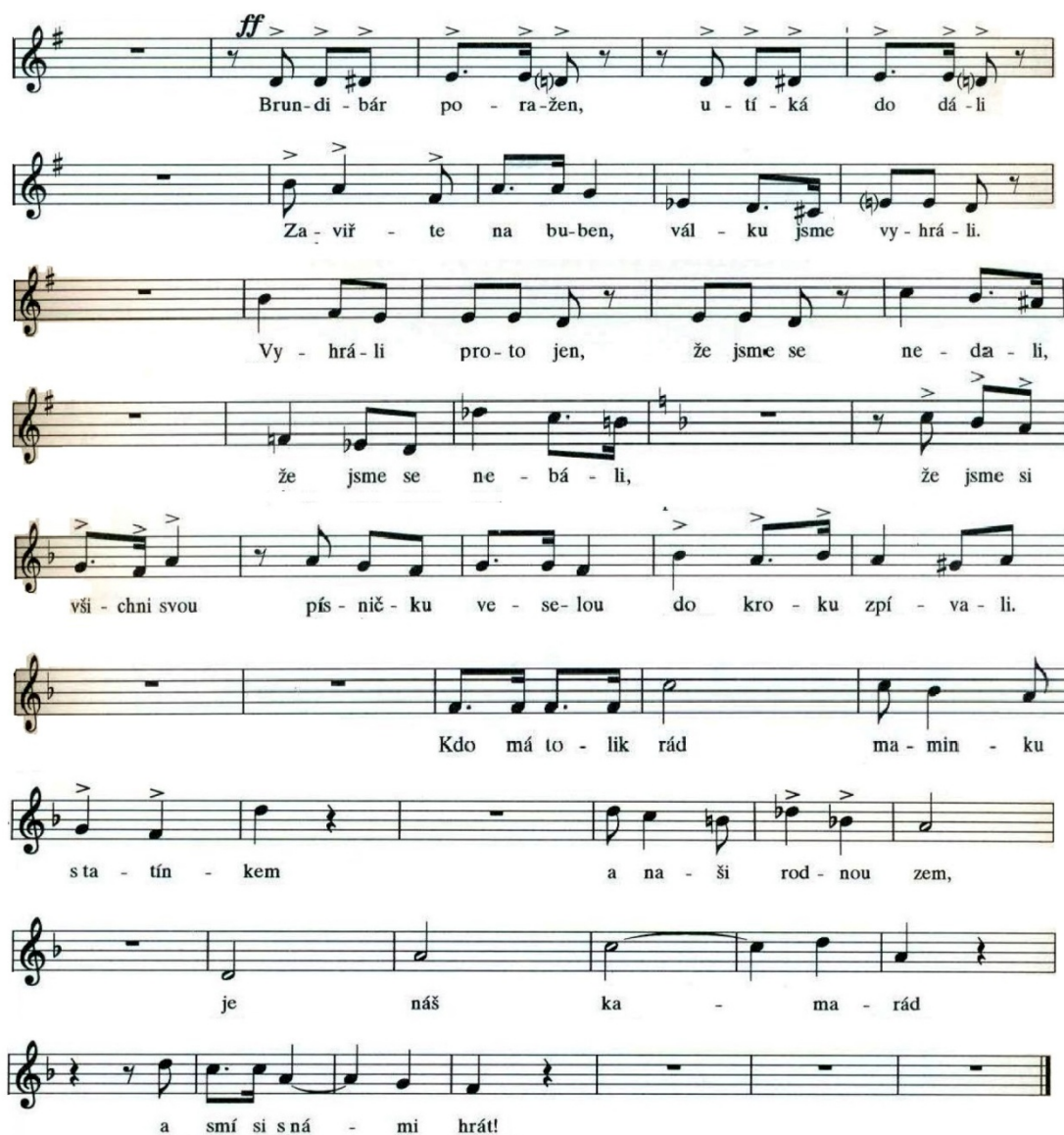
Ukolébavka (ukázka z klavírního výtahu)

Molto tranquillo

Ma - min - ka ko - lí - bá dě - tát - ko, hou - py, hou, mys - lí si,
co bu - de, až dě - ti vy - ros - tou.

Pochod (ukázka z klavírního výtahu)

Brun - di - bár po - ra - žen, u - tí - ká do dá - li
Za - viř - te na bu - ben, vál - ku jsme vy - hrá - li.
Vy - hrá - li pro - to jen, že jsme se ne - da - li,
že jsme se ne - bá - li, že jsme si
vši - chni svou pís - nič - ku ve - se - lou do kro - ku zpí - va - li.
Kdo má to - lik rád ma - min - ku
s ta - tín - kem a na - ši rod - nou zem,
je náš ka - ma - rád
a smí si s ná - mi hrát!

ZÁVĚR

Od konce 2. světové války uplynulo téměř 70 let a právě naše generace je poslední, která má příležitost setkat se přímo s lidmi, kteří v tomto období žili a přežili. Pro děti, které se narodily do dnešní relativně klidné doby, je však téma 2. světové války v podstatě cizí. Dočtou se o něm v učebnici dějepisu stejně tak, jako o Starověkém Řecku, či o období baroka, takže ho mnohdy vnímají pouze jako soubor dat a informací dávné historie. Proto je důležité dnešním žákům toto téma nejen připomínat, ale v první řadě nalézat způsoby, jakými jim informace předávat v takové podobě, aby je byli schopni uchopit a zpracovat. Cílem také není podsouvat jim vlastní, často silně emotivně zabarvené názory. Dnešní interaktivní způsob výuky nabízí nespočet možností, které může pedagog využít k zefektivnění své práce, a proto je důležité, aby sám nepřestal být kreativní a nalézal způsoby, které by žákům přijaté dílčí informace propojily.

S operou Brundibár jsem se setkala již v dětství, a tak základní informace o jejím poslání v Terezíně jsem znala již ze školní lavice. Krátká exkurze do dějin skrze kvalitní hudbu mi byla blízká a věřím, že i dnešním žákům může v některých případech hudba posloužit jako „berlička“ při odkrývání poznatků naší minulosti. Během zpracovávání tohoto tématu jsem nahlédla do velmi komplikované kapitoly dějin našeho národa, ale právě Brundibár, jako téma diplomové práce, mi umožnil doplnit mezery v informacích, jež jsem měla. Četba terezínských deníků a publikací mapujících dění v Terezíně mi nabídla několik odpovědí na otázky, které jsem si nesla z doby mého prvního setkání s operou Brundibár a pojmem holocaust.

Prací s operou Brundibár se žáci naučí nové písničky. Abstraktní pojmy jako například opera, sólo, partitura nebo dějství si osvojí tak, že si je sami prožijí. Seznámí se s hudební tvorbou začátku 20. století, ale mají také možnost poznat okolnosti vzniku této opery a skrze ni nahlédnout do období našich dějin, které pojednává o „konečném řešení židovské otázky“. To vše skrze dílo, které toho času hráli jejich vrstevníci.

Právě tato myšlenka mě vedla k sepsání předložené práce, ve které nabízím materiály využitelné zejména v hodinách hudební výchovy. Je už pak na samotném pedagogovi, zda uvedené pracovní listy a prezentace sám použije, či zda se jimi nechá inspirovat a podobným způsobem se pokusí zpracovat téma, které je pro něj aktuální.

SUMMARY

The thesis focuses on children's opera Brundibar. It describes its history from the origination through its important role in the Terezin concentration camp up to the present. It provides information about the creators, its structure and its cast. The work is supplemented with charts illustrating major differences between the Prague and the Terezin versions. It also contains short samples of the piano vocal score. Further the thesis brings ideas for pedagogical use of Brundibar related music terminology, and moreover it delivers educational material related to the opera itself. Namely, it contains two PowerPoint presentations and their corresponding worksheets suitable for use with pupils aged 11-15. Since it was essential to set the opera in a historical context, the work also includes facts about the history of Terezin fortress city, its cultural life in WW II period and the status of the Jewish community in the Protectorate of Bohemia and Moravia. The appendix also includes photographs of Terezin taken by the author of the work and autographs of survivors who sang the opera in Terezin.

POUŽITÁ LITERATURA

Literární zdroje

BLODIG, Vojtěch. *Terezín v "konečném řešení židovské otázky" 1941-1945: Průvodce stálou expozicí Muzea ghetta v Terezíně*. 1. vyd. Praha: Oswald, 2003. ISBN 80-854-3388-5.

BRABEC, Jiří. *Slovník zakázaných autorů: 1948-1980*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, Jednojazyčné odborné slovníky. ISBN 80-042-5417-9.

BROD, Toman., KÁRNÁ, Margita., KÁRNÝ, Miroslav. *Terezínské studie a dokumenty 1996*. 1.vyd. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0582-X.

ČERVINKOVÁ, Blanka. *Hans Krása: život a dílo skladatele*. 1. vyd. Praha: Tempo, 2003. ISBN 80-901-3760-1.

ERBENOVÁ, Eva. *Sen*. 1. vyd. Praha: G plus G, 2001. ISBN 80-861-0349-8.

ERBENOVÁ, Eva. *Výprávěj mámo, jak to bylo*. 1. vyd. Praha: Sefer, Edice Paměti, sv. 1., 1994. ISBN 80-900-8958-5.

FRANĚK, Rudolf. *Terezínská škola*. 1. vyd. Praha: Svaz protifašistických bojovníků, 1965.

FRANK, Anne. *Deník*. 3.vyd. Praha: Delfin (Triáda), 2010. ISBN 978-80-87256-19-0.

FRANKOVÁ, Anita., POVOLNÁ, Hana. *Motýla jsem tu neviděl: dětské kresby a básně z Terezína*. 2.vyd. Praha: Židovské muzeum, 2006 c1993. ISBN 80-868-8926-2.

HILAROVÁ, Dagmar. *Nemám žádné jméno*. 1. vyd. Praha: Fragment, 2012. ISBN 978-80-253-1418-0.

HOLLODAY, Laurel. *Holocaust a válka očima dětí: utajené deníky*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1997. ISBN 80-851-9056-7.

CHALOUPKA, Otakar. *Průruční slovník české literatury od počátků do r. 1945: významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období*. 1. vyd. Praha: Adonai, 2001. ISBN 80-865-0021-7.

CHALOUPKA, Otakar. *Průruční slovník české literatury: od počátků do současnosti*. 2. vyd. Praha: KMa Levné knihy, 2007. ISBN 978-80-7309-463-8.

JIRCHÁŘOVÁ, Zuzana. *Ghetto Terezín, holokaust a dnešek: metodické modely s využitím filmových svědectví pro výuku na ZŠ a SŠ*. 1.vyd. Terezín: Památník Terezín, 2009. ISBN 978-80-254-4862-5.

KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“: *genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0389-4.

KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2010, 1. sv. ediční řady Humanitas. ISBN 978-807-3083-274.

KRYL, Miroslav. *Osud vězňů Terezínského ghetta*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1999. ISBN 80-723-9042-2.

KRYL, Miroslav., KRYLOVÁ, Libuše., TRHLÍNOVÁ, Marie. *Terezín: Průvodce terezínským památníkem*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1972.

KUNA, Milan. *Hudba na hranici života*. 1. vyd. Praha: Český svaz protifašistických bojovníků, 1990, Dokumenty (Český svaz protifašistických bojovníků). ISBN 80-206-0069-8.

KUNA, Milan. *Hudba vzdoru a naděje, Terezín 1941-1945: o činnosti a tvorbě hudebníků v koncentračním táboře Terezín*. 1. vyd. Praha: Editio Bärenreiter Praha, 2000. ISBN 80-863-8502-7.

LAGUS, Karel., POLÁK, Josef. *Město za mřížemi*. 2.vyd. Praha: Baset, 2006. ISBN 80-734-0088-X.

MARKOVÁ, Jiřina., NOVOTNÁ, Anna. *Opera nás baví: první kniha o opeře pro děti i rodiče*. 1. vyd. Praha: Národní divadlo v Praze, 2005. ISBN 80-725-2121-7.

NOVÁK, Václav a kol. *Terezín*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1975.

PEDUZZI, Lubomír. *O hudbě v Tereziánském ghettu: soubor kritických statí*. 1. vyd. Brno: Barrister, 1999. ISBN 80-859-4740-4.

ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Tereziánský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v tereziánském ghettu*. 1.vyd. Praha: P3K, 2009. ISBN 978-808-7343-005.

ŠORMOVÁ, Eva. *Divadlo v Terezíně 1941 - 1945*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1973.

TOUFAROVÁ, Markéta. *Opera Brundibár: Srovnání dvou inscenací*. Brno, 2012. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filosofická fakulta, katedra divadelních studií, Teorie a dějiny divadla. Vedoucí práce doc. Mgr. Pavel Drábek, Ph.D.

VOTOČEK, Otakar., KOSTKOVÁ, Zdeňka. *Terezín*. 1. vyd. Praha: ODEON, 1980.

WEISSOVÁ, Helga. *Deník 1938-1945: příběh dívky, která přežila holocaust*. Praha: Jota, 2012. ISBN 978-807-2179-657.

ZAHRADNÍKOVÁ, Marie. *Hanin kufřík: pracovní sešit k dílně Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze*. 1. vyd. Praha: Židovské muzeum, 2004. ISBN 80-856-0898-7.

Hudebniny

KRÁSA, Hans. *Brundibár: dětská opera o 2 jednáních*: [klavírní výtah]. Libreto Adolfa HOFFMEISTRA, edit. ČERVINKOVÁ, Blanka., 2. vyd. Praha: TEMPO, 1998. ISMN M-66052-065-9 (brož).

Internetové zdroje

A few precious minutes with holocaust survivor Alice: "I look where it's good". In: [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=LManGeoEbDk) [online]. 2013-02-24 [cit. 2013-04-05]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=LManGeoEbDk>.

Alice Dancing Under The Gallows - Official Promo. In: *www.youtube.com* [online]. 2010-12-06 [cit. 2012-12-27]. Dostupné z: http://www.youtube.com/watch?v=_sXBt7Y9e7Q.

Alice Somer Herz - 108 Year Old Holocaust Survivor - Interviewed by Bernard Hiller. In: *www.youtube.com* [online]. 2011-12-30 [cit. 2012-12-27]. Dostupné z: http://www.youtube.com/watch?v=_Gd02AyjIiU.

ČIPÁKOVÁ, Jana. Pavel Haas. *Http://zob.cz/* [online]. 2010.07-08 [cit. 2013-03-05]. Dostupné z: <http://zob.cz/?q=haas>.

ČTK. V Terezíně se sešli bývalí vězni z ghetta. In: *www.denik.cz* [online]. 2011-11-16 [cit. 2013-02-16]. Dostupné z: http://www.denik.cz/z_domova/v-terezine-se-sesli-byvali-vezni-z-ghetta20111016.html.

DOP: Dětská opera Praha. *www.detskaoperapraha.cz* [online]. [cit. 2013-03-20]. Dostupné z: <http://www.detskaoperapraha.cz/cs/detska-opera-praha.php>.

DRDS. Brundibár. *Http://www.rozhlas.cz: Dismanův rozhlasový dětský soubor* [online]. 2005-01-26. [cit. 2013-03-20]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/drds/repertoar/_zprava/brundibar--153160.

Eva Herrmannova – Terezín. In: *www.youtube.com* [online]. 2008-01-31 [cit. 2012-07-23]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=vI5Xk4VNugc>.

GLAS, Martin., Památní Terezín: Časopis Domov. In: *Http://www.vedem-terezin.cz* [online]. 2013-01-28 [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://www.vedem-terezin.cz/domov/casopis.html>.

HAVLÍKOVÁ, Helena. Hans Krása: Brundibár. In: *www.muzikus.cz* [online]. [cit. 2013-02-16]. Dostupné z: <http://www.muzikus.cz/klasicka-hudba-jazz-recenze/Hans-KrasaBrundibar~25~rijen~2004/>.

HERRMANNOVÁ, Eva. Brundibár - opera za zdmi ghetta. In: *www.ceskatelevize.cz* [online]. [cit. 2013-02-17]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10077101127-brundibar-opera-za-zdmi-ghetta/40523410011/1314-eva-herrmannova-o-dokumentu/>.

HERRMANNOVÁ, Eva. Jako „dítě z koncentráku“ si přeji především mír, píše Eva Herrmannová, bývalá šéfka opery ND. In: *zpravy.idnes.cz* [online]. 2009-09-10 [cit. 2013-

02-16]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/jako-dite-z-koncentraku-si-preji-predevsim-mir-pise-eva-herrmannova-byvala-sefka-opery-nd-g7g-/kavarna.aspx?c=A090909_141803_kavarna_bos.

HOŠKOVÁ – WEISSOVÁ, Helga: Obrazy a kresby: Výstava k 80. narozeninám. In: www.jewishmuseum.cz [online]. [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://www.jewishmuseum.cz/cz/vystavy/czhoskova.htm>.

JANABARA. Pavel Haas: Životopis. [Http://www.tiscali.cz](http://www.tiscali.cz): <http://www.osobnosti.cz> [online]. [cit. 2013-03-05]. Dostupné z: <http://zivotopis.osobnosti.cz/pavel-haas.php>.

Ještě jsem tady: Eva Herrmanová. In: www.ceskatelevize.cz [online]. [cit. 2013-02-16]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1059542845-jeste-jsem-tady/206562253100001-jeste-jsem-tady-eva-herrmannova/>.

MARXOVÁ, A., J. DANÍČEK. Našemu transportu se říkalo Celá kile. [Holocaust.cz](http://www.holocaust.cz) [online]. 2011-08-07 [cit. 2013-02-17]. Dostupné z: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/ros_chodes/2001/07/tommy.

Music In Death Camps. In: www.youtube.com [online]. 2011-04-06 [cit. 2012-07-23]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=A7T4vIU7Y08>.

Opera nás baví. Hans Krása: Brundibár [epizoda televizního cyklu]. In: ČT1. 2001-08-13 [cit. 2012-12-27]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10212440340-opera-nas-bavi/20954215896/video/>.

Opera nás baví: Hans Krása: Brundibár. In: www.ceskatelevize.cz/porady [online]. [cit. 2013-02-16]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10212440340-opera-nas-bavi/20954215896-hans-krasa-brundibar/>.

PEVNOST TEREZÍN - Populárně naučný web: Bastion. [Http://www.pevnostterezin.cz/](http://www.pevnostterezin.cz/) [online]. [cit. 2013-03-07]. Dostupné z: <http://www.pevnostterezin.cz/struktura-pevnosti/vnitri-val/bastion/>.

REGIONÁLNÍ MUZEUM K. A. POLÁNKA V ŽATCI. Karel Reiner. [Http://www.muzeumzatec.cz/encyklopedie.html](http://www.muzeumzatec.cz/encyklopedie.html): *Osobnosti a kultura* [online]. [cit. 2013-03-06]. Dostupné z: <http://www.muzeumzatec.cz/karel-reiner.html>.

REITTEREROVÁ, Vlasta. Encyklopedie hudby komponované v koncentračních táborech. In: *Muzikus.cz: hudební portál* [online]. 2009-09-07 [cit. 2013-02-17]. Dostupné z: <http://www.muzikus.cz/klasicka-hudba-jazz-clanky/Encyklopedie-hudby-komponovane-v-koncentracnich-taborech~07~leden~2009/>.

Sladké nic - mezi dětskou hrou a smrtí - část 1. In: *www.youtube.com* [online]. 2011-01-21 [cit. 2012-12-27]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=-9mvomBolS8&list=PL0AE06992B5D1C274>.

Sladké nic - mezi dětskou hrou a smrtí - část 2. In: *www.youtube.com* [online]. 2011-01-21 [cit. 2012-12-27]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=EHc4jz-GOnM>.

Sladké nic - mezi dětskou hrou a smrtí - část 3. In: *www.youtube.com* [online]. 2011-01-21 [cit. 2012-12-27]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=ndHtNFOjPC4>.

ŠTĚPKOVÁ, Tereza. Brundibár (1943). In: *Holocaust.cz* [online]. 2011-09-26 [cit. 2013-02-16]. Dostupné z: <http://holocaust.cz/cz2/history/events/brundibar>.

Úvodní slovo Marty Kottové - pamětnice terezínské dětské opery Brundibár. In: *www.youtube.com* [online]. 2010-07-16 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=VsPQY-ztLy4>.

Vítejte v Terezíně. [Http://www.mesto-terezin.cz](http://www.mesto-terezin.cz) [online]. [cit. 2013-04-07]. Dostupné z: <http://www.mesto-terezin.cz/expozice-pamatniku.php#o-pevnost>.

Další zdroje

Brundibár – opera za zdmi ghetta [DVD]. Režie Aleš KOUDELA. Česko, 2005.

DANÍČEK, J. Magen David: Na Národním hřbitově v Terezíně. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku*. 1995, roč. 57, č. 4, s. 8-9.

HERRMANNOVÁ, Eva. Brundibár dobývá svět. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku*. 1999, roč. 61, č. 4, s. 16.

HERRMANNOVÁ, Eva. Památce Rafaela Schächtera. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku*. 1995, roč. 57, č. 7, s. 14.

Je mojí vlastní hradba ghetta?. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku*. 2002, roč. 64, č. 12, s. 6-7.

MARXOVÁ, A. V Evropě není srovnatelná pevnost: Výstava Terezín - zpřítomnění historie města v Rakouském kulturním centru v Praze. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku*. 2000, roč. 62, č. 6, s. 9.

MARXOVÁ, A., DANÍČEK, J. Našemu transportu se říkalo Celá kile: Rozhovor s tajemníkem Židovské obce Praze, Tommy Karasem. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku*. 2001, roč. 63, č. 7, s. 6-7.

MARXOVÁ, Alice., PAŘÍK, Arno. Nebylo to nic fajnšmekrovýho: Rozhovor s terezínským kuchařem Edgarem Krásou. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku*. 2002, roč. 64, č. 12, s. 6-7.

MUNK, Jan. Terezín: Šedesáté výročí zahájení transportů českých Židů. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku*. 2001, roč. 63, č. 11, s. 3.

PAVLÁT, Leo. Právní postavení Židů v Protektorátu Čechy a Morava. *Roš Chodeš: Věstník židovských náboženských obcí v českých zemích a na Slovensku*. 2000, roč. 62, č. 11, s. 12-13.

SEZNAM PŘÍLOH

- I. Letecký snímek Terezína (www.terezin-malapevnost.estranky.cz)
- II. Dochované značení budov a ulic – L – podélné
- III. Dochované značení budov a ulic – Q – příčné
- IV. Základní kámen pevnosti Terezín
- V. Vchod do Malé pevnosti
- VI. Národní hřbitov v Terezíně
- VII. Kostel Vzkříšení Páně (Terezín)
- VIII. Radnice (Terezín)
- IX. Obálky dětských časopisů (Vedem, Kamarád, Domov) vydávaných v ghettu
- X. Příjezd do Terezína - Helga Weissová - Hošková (Blodig, 2003, s. 21)
- XI. Koncert na ubikaci - Helga Weissová - Hošková (Weissová, 2012, s. 40)
- XII. Hans Krása (Červinková, 2003)
- XIII. Adolf Hoffmeister (www.slovníkceskeliteratury.cz)
- XIV. Brundibár – premiéra opery v Praze (Červinková, 2003)
- XV. Muzeum ghetta Terezín - bývalá ubytovna L 417 (www.ikaros.cz)
- XVI. Terezínská vstupenka na operu Brundibár (Zahradníková, 2004, s. 6)
- XVII. Terezínský plakát opery Brundibár (www.holocaust.cz)
- XVIII. Brundibár v Terezíně (Záběr z propagandistického filmu Theresienstadt)
- XIX. Brundibár v Terezíně (Záběr z propagandistického filmu Theresienstadt)
- XX. Fotografie terezínských dětí pořízená Dr. Maurice Rosselem
- XXI. Dismantv rozhlasový dětský soubor (www.rozhlas.cz/drds/)
- XXII. Dětská opera Praha (www.detskaoperapraha.cz)
- XXIII. Dětský pěvecký sbor Domino
- XXIV. Muzeum ghetta Terezín – stálá expozice
- XXV. Autogramy pamětnic
- XXVI. Finale - Závěrečný pochod - ukázka z klavírního výtahu, s. 70 – 74.

Přílohy II. - VIII. jsou fotografie z Terezína, popř. z expozice v Muzeu ghetta (přílohy IX. a XXIV.), které byly pořízeny autorkou diplomové práce. Fotografie dětského pěveckého sboru Domino a autogramy pamětnic jsou taktéž z archivu autorky diplomové práce.

PŘÍLOHY

Letecký snímek Terezína

Dochované značení budov a ulic – L – podélné

Dochované značení budov a ulic – Q – příčné

Základní kámen pevnosti Terezín

Vchod do Malé pevnosti

Národní hřbitov v Terezíně

Kostel Vzkříšení Páně (Terezín)

Náměstí (Terezín)

Radnice (Terezín)

Obálky dětských časopisů vydávaných v ghettu (Vedem, Kamarád, Domov)

Příjezd do Terezína - Helga Weissová (Hošková)

Koncert na ubikaci - Helga Weissová (Hošková)

Hans Krása

Adolf Hoffmeister

Brundibár – premiéra opery v Praze

Muzeum ghetta Terezín (bývalá ubytovna L 417)

Terezínská vstupenka na operu Brundibár

Terezínský plakát opery Brundibár

Brundibár v Terezíně (Záběr z propagandistického filmu Theresienstadt)

Brundibár v Terezíně (Záběr z propagandistického filmu Theresienstadt)

Fotografie terezínských dětí pořízená Dr. Maurice Rosselem

Dismanův rozhlasový dětský soubor

Dětská opera Praha

Dětský pěvecký sbor Domino (Opava)

Muzeum ghetta Terezín – stálá expozice

Veronice
 Helga Hošková
 Eva Herrmannová
 Lilian Zapletalová

Veronice
 Eva Erbenová
 14. 10. 01.

Autogramy pamětnic

(Helga Hošková, Eva Herrmannová, Lilian Zapletalová, Eva Erbenová)

Finale - Závěrečný pochod - ukázka z klavírního výtahu, s. 70 – 74.

70

(Nakonec je Brundibár zahnán do úzkých, zahodí čepici s penězi a uteče.)
 (After a short chase, the children catch Brundibár, take away from him the cap with the money and return it to Joe.)
 (Jetzt erwischen die Kinder Brundibár, nehmen ihm die Mütze ab und verjagen ihn.)
 Die Kinder bringen Aninka und Pepíček die Mütze.)

VIII (T:VI)

Finale

Děti pochodují po jevišti a zpívají.
 Children march on the stage and sing.

Die Kinder marschieren auf der Szene und singen.

① Allegro moderato à la marcia
 Marcia (molto giocoso)
 ANINKA, PEPÍČEK, CORO

Brun-di - bár po - ra - žen, u - tí - ká do dá - li.
 We've won a vic - to - ry o - ver the ty - rant mean,
 Ihr müßt auf Freundschaft bau'n, den Weg ge - mein - sam geh'n,

Za - viř - te na bu - ben, vál - ku jsme vy - hrá - li.
 sound trum - pets, beat your drum, and show us your es - teem!
 auf eu - re Kraft ver-trau'n, und zu - ein - an - der steh'n.

[T : As G F Es]

T 065

Vy - hrá - li pro - to - jen, že jsme se ne - da - li, že jsme se
 We've won a vic - to - ry, since we were not fear - ful, since we were
 Dann wird man auf euch schau'n, und wird euch klug nen - nen, dann kann euch

ne - bá - li, že jsme si vši - chni svou pís - nič - ku
 not tear - ful, be - cause we marched a - long sing - ing our
 nichts tren - nen. Ihr seht ja, wie es war: Wir schlu - gen

poco rit.
 ve - se - lou do kro - ku zpí - va - li.
 hap - py song, bright, joy - ful and cheer - ful.
 Brun - di - bár, uns kann man nicht tren - nen.

molto rit. molto tranquillo

PEPÍČEK

Mé dra - hé dě - tič - ky, vstá - vej - te z žid - lič - ky, je poz - dě
 My dar - ling lit - tle friends, our op - er - a now ends. It's get - ting
 Jetzt lie - bes Pu - bli - kum, ist uns - re O - per aus, gleich wird's hier

* T: Tento takt vypuštěn / This bar deleted / Dieser Takt weggelassen

ANINKA

P.

z ve - če - ra, skon - či - la o - pe - ra. Než se však ro - zej - dem,
 ve - ry late, you must go home. But wait! Don't say "Good night" as yet!
 o - ben stumm, doch geht noch nicht nach Haus. Ein - mal noch hört ihr jetzt,

A.

rit.

ro - zej - dem do - ce - la, ješ - tě si za - pě - jem ve spo - lek zve - se - la.
 We'll send you on your way, when we have sung once more our song with you to - day.
 was Brun - di - bár be - zwang, er hat uns un - ter - schätzt, das war sein Un - ter - gang.

ANINKA, PEPIČEK, CORO Ossia T:

ff

Brun - di - bár po - ra - žen, u - tí - ká do dá - li
 We've won a vic - to - ry o - ver the ty - rant mean,
 Ihr müßt auf Freundschaft bau'n, den Weg ge - mein - sam geh'n,

A.
P.
C.

Za - viř - te na bu - ben, vál - ku jsme vy - hrá - li.
 sound trum - pets, beat your drum, and show us your es - teem!
 auf eu - re Kraft ver - trau'n, und zu - ein - an - der steh'n.

cresc.

[T]: As G

A.
P.
C.

Vy - hrá - li pro - to jen, že jsme se ne - da - li,
We've won a vic - to - ry, since we were not fear - ful,
Dann wird man auf euch schau'n, und wird euch klug nen - nen,

ff

F

A.
P.
C.

že jsme se ne - bá - li, že jsme si
since we were not tear - ful, be - cause we
dann kann euch nichts tren - nen. Ihr seht ja,

poco rit.

A.
P.
C.

vši - chni svou pís - nič - ku ve - se - lou do kro - ku zpí - va - li.
marched a - long sing - ing our hap - py song, bright, joy - ful and cheer - ful.
wie es war, wir schlu - gen Brun - di - bár, uns kann man nicht tren - nen.

molto rit.

A.
P.
C.

Kdo má to - lik rád ma - min - ku
He who loves his dad, moth - er and
Freundschaft al - le Zeit, hilft euch in

fff

C.

s ta - tín - kem a na - ši rod - nou zem,
 na - tive land, who wants the ty - rant's end,
 je - dem Streit und schafft Ge - rech - tig - keit.

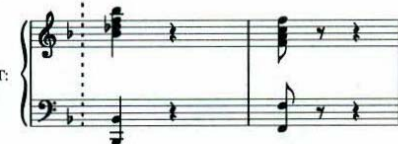
C.

je náš ka - ma - rád
 join us hand in hand
 Nehmt euch bei der Hand,

Ossia T:

C.

a smí si sná - mi hrát!
 and be our wel - come friend!
 und knüpft das Freund - schäfts - band!

Ossia T:

FINE

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Veronika Máchová
Katedra nebo ústav:	Katedra hudební výchovy
Vedoucí práce:	PaedDr. Lena Pulchertová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Brundibár Hanse Kráasy a jeho pedagogické využití
Název v angličtině:	Brundibár by Hans Krása and its pedagogical utilization
Anotace práce:	Práce je zaměřena na kulturní život v židovském ghettu Terezín, zejména pak na dětskou operu Brundibár – její autory, historii a možnosti pedagogického využití. Součástí práce jsou pracovní listy a prezentace v PowerPointu vhodné k využití v hodinách hudební výchovy na vyšším stupni ZŠ.
Klíčová slova:	Brundibár, dětská opera, Hans Krása, Adolf Hoffmeister, Terezín, pracovní listy, prezentace, mezipředmětové vztahy
Anotace v angličtině:	The work focuses on cultural life in the Terezín Jewish ghetto, especially on the children's opera Brundibar - its authors, history and possibilities of its educational use. The thesis includes worksheets and PowerPoint presentations suitable for use in music lessons for pupils aged 11-15.
Klíčová slova v angličtině:	Brundibar, children's opera, Hans Krasa , Adolf Hoffmeister, Terezín, worksheets, presentations, cross-curricular links
Přílohy vázané v práci:	26 příloh
Rozsah práce:	86 stran
Jazyk práce:	Český jazyk